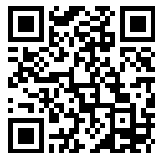

This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google™ books

<https://books.google.com>

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

AANMERKINGEN
OVER DE
INËNTINGE
DER
KINDERZIEKTE
MET
WAARNEEMINGEN
BEVESTIGD
DOOR
PETRUS CAMPER,

*A. L. M. Pbil. & Med. Doctor, Med. Anat. & Chir.
Profesfor Honor. in het Athen. Illustre te Amstel-
dam; Medicin. Theor. Anat. Chirurgiae & Bot.
Prof. Ord. op de Hooge Schoole van Stad, en
Lande; Lid van de Koninglyke Maatsch.
van Wetenschappen van Londen, en Edin-
burg; en van de Koningl. Academie der
Heelkonst van Parys; als mede Lid
van de Holl. Maatsch. der Weten-
schappen te Haarlem, en van
de Teken Academie te Am-
steldam, enz.*

MET PLAATEN.

To L E E U W A R D E N,
Ter Drukkerye van H. A. DE CHALMOT;
M D C C L X X.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
540 EAST 57TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637
U.S.A.

RECEIVED
THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
540 EAST 57TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637
U.S.A.

O P D R A G T

A A N D E N

HOOG EERWAARDEN, HOOG GE-
LEERDEN EN WYDBEROEM-
DEN HEERE

D E N H E E R E

CHARLES CHAIS,

*Bedienaar des Goddelyken Woords in de Walsche
Gemeente te 's Gravenhage, Lid van de Hol-
landsche Maatschappye van Wetenschap-
schappen te Haarlem, enz. enz.*

Hoog Eerwaarde, en Wydberoemde Heer!

ALs ik voornam-deeze aanmer-
kingen met den druk gemeen
te maaken, oordeelde ik dezelve
aan niemand met meerder recht te
kunnen opdraagen dan aan U Hoog
Eerw., die allereerst met UHE.
uitmuntend verhoog over de nut-
heid van de Inëntinge der Kinder-
ziekte getracht hebt de Nederlan-
* 2 deren

O P D R A G T.

deren ernstig op te wekken, en aan te moedigen, om gebruik te maaken van eene der nuttigste vindingen in de Geneeskunst, die bynaa immer is uitgedagt: en welke de schrandtheid van het mensche-lyke vernuft zoo verre overtreft, dat zy niet dan aan Goddelyke inblaazing schynt toegeschreeven te kunnen worden.

Uwe poogingen, Wydvermaarde Man! hoe roemwaardig, hoe ~~prysfelyk~~, en hoe menschlievende dezelve ook zyn mogten, ontmoeden die algemeene toejuichinge niet, welke veele braave, en welmeenende Nederlanders'er van verwagteden, en die zy in der daad verdienden. Onze Landaart schynt minder geneigd tot het aanneemen van Nieuwigheden; onze Geestelyken, zoo wel als eertyds die van Engeland, en andere Volkplantin-
gen

O P D R A G T.

gen van dat magtig gebied, laten zig schielijk ongunstig uit over zulk een vreemd bestaan: De Grooten, en het gemeene Volk, meest beftierd wordende door vooroordeelen, slaan gaarne geloof aan de zulke, welke met een glimp van Heiligheid flonkeren, en volgen blindelings deeze yverige voorgangers!

Zommige der Geneesheeren daarenboven hebben door hunne verdeeldheid, voornamelyk uit onverzettelykheid, en afgunst gesprooten, de Inënting tegengehouden: Terwyl anderen door 'er een ongemeen konststuk van te maken, en 'er eene groote prys op te stellen, die gezegende Geneezingswyze, voor den Ryken alleen als geschikt hielden.

Verkeerde Godsdienstigheid derhalven, onkunde, blind vooroordeel,

O P D R A G T.

deel, afgunst, en gierighdid, of liever verfoejelyke hebzucht, zyn de waare, en onoverkoomelyke hinderpaalen geweest van dat groot, en ik durf zeggen, Goddelyk geschenk!

U Hoog Eerw. heeft door de kracht van Uwe vernuftige bewysredenen, het vooroordeel voor een groot gedeelte gebannen uit ons Vaderland: door myn voorbeeld heb ik getracht de Geneesheeren te leeren, dat die konstbewerking, en behandeling even als alle andere ziekzens op prys gesteld, en betaald moest worden: dat het schandelyk voor het beroep eens Geneesheers zyn zoude, eenen ophef te willen maaken van de Inënting, terwyl niet alleen de Grieksche Vrouwen, maar zelfs de Onze dezelve met een gewenscht gevolg geoeffend hadden, zonder
te

O P D R A A G T.

te spreken van Mannen, die, gelyke Geneesmeesters zynde, het zelfde zeer dikwyls gedaan hadden..

Van den Ryken heb ik niets meer, dan, gelyk ik in alle andere gevallen gewoon was, voor de *visites* gerekend; van de Burgerlieden heb ik niets gevorderd, oordeelende, dat men om een weinig gewins, het welzyn, en behoud hunner Kinderen niet moest verwaarloozen.

Dit voorbeeld, hoe vreemd het ook klonk by zommigen, hadt een gewenscht gevolg by verscheidenen, en op die wyze hebben wy veele scherpe berispsers den mond gesnoerd, en een ygelyk overtuigd, dat wy de Inënting der Kinderziekte niet oeffenden uit gierigheid, om 'er een goudbeurs van te maaken, maar uit overtuiging van

OP P O D A R M A N G I T O

wel te doen, en ons van onzen plicht te kwyten.

Aan veelen heb ik U Hoog Eerw. uitneemend vertoog, het pronkstuk der Haarlemsche verhandeligen, ter leezing aangeraden, als geschreeven van iemand, die volstrekt onzydig was, en niets dan het geluk zyner Medeburgeren beoogen konde. Opzettelyk heb ik vermeid de Boekjes over de Inënting, door Geneesmeesters uitgegeeven, onkundige Leezers aan te preizen, op dat men my niet bekladden zoude met de algemeene, zeer kwaadaardige, beschimping; als of de Geneesheeren hunnen kalanten alle de Boekjes over de gunstigheid der Inënting in de handen slopten, niet uit liefde tot weldoen, maar enkel uit eigen belang!

Deezen eernaam heb ik dan met

U

O P D R A G T

U Hoog Eerw. getracht te deelen, van mede gewerkt te hebben, om de Inënting der Kinderziekte algemeen te doen worden.

Zie daar, Hoog Gel. Heer! waarom ik U Hoog Eerw. deze hulde doe, niemand daarenboven konde beter over de waarde van deze Waarneemingen en Leerstellingen oordeelen, dan U. Hoog Eerw., die zig door haaren weergaaloozen toelag teffens de grootste kundigheid verworven heeft. Neem dan dit geschenk aan als een oprecht bewys van myne achting: Neem mynen arbeid onder U Hoog Eerw. bescherminge, en verdubbel door ~~deze gunst het~~ nut, 't welke ik 'er ~~mede~~ beoogd hebbe!

GOD, welker voorzienigheid altoos aanbiddelyk is, en welker goedheid jegens het Menschdom byzonderlyk uit deze heilzame

O P D A R T A G T.

geneezings manier uitblinkt, behoeve U Hoog Eerw., en doe U Hoog Eerw. nog lange jaaren leeven om de uitneemende werken, die U Hoog Eerw. tot verheerlyking van Zynen grooten naam onder handen hebt, te kunnen uitvoeren; en op dat ik nog lange jaaren den Achtbaaren, en Voortreffelyken Man bewonderen moge, van welken ik met den allerdiepsten eerbied ben

---

Hoog Eerw. en Hoog Gel. Heer

*De zeer Geboorzaame
Dienaar*

PETRUS CAMPER.

*Klein Lankum den
6 July 1770.*

I N H O U D.

Inleiding. - - - - - Bladz. 1

EERSTE AFDEELING,

*Over de Kinderziekte betrekkelijk tot de
Inënting in bet algemeen.*

Eerste Hoofdstuk,

*Over den Aart der Kinderziekte, en haar
beloop in Menschen van verschillende
Jaaren.* - - - - - Bladz. 18

Tweede Hoofdstuk,

*Over de uitwerking der Ziekte in byzondere
gestellen, en ziekten.* - - - - - Bladz. 27

Derde Hoofdstuk,

*Over de keuze van voorwerpen, en ty-
den.* - - - - - Bladz. 41

Vierde Hoofdstuk,

*Of men inënten zal in een buis, daar de Na-
tuurlyke besmettinge is, en de zulke die
waarschynelyk, schoon niet zeker, be-
smet zyn?* - - - - - Bladz. 48

Vyfde Hoofdstuk,

*Over de tekenen, of men al eens de Pokjes
gehad heeft.* - - - - - Bladz. 53

Zesde Hoofdstuk,

*Over de moogelykheid van tweemaal de Kin-
derziekte te kreigen.* - - - - - Bladz. 55

Zevende

I N H O U D.

Zevende Hoofdstuk,
*Over de veelheid van Pokpuisten, en of men
die door konst kan vermeederen, of
vermindereu?* - - - Bladz. 58

Agtste Hoofdstuk,
*Over de rede, waarom de Inënting zomwy-
len niet vat?* - - - Bladz. 67

Negende Hoofdstuk,
*Over de Inëntingen, die met geene uitbotting
geschieden.* - - - Bladz. 75

TWEEDE AFDEELING,

*Over de Voorbereiding, specifieke Mid-
delen, Voedzel, Lucht, Koude, enz.
in de ingeëntte Kinderziekte.*

~~Eerste Hoofdstuk,~~
Over de Voorbereiding. - - - Bladz. 88

Tweede Hoofdstuk,
*Over de Specifica, of byzondere Geneesmid-
delen.* - - - Bladz. 98

Derde Hoofdstuk.
*Over het Voedzel, de Lucht, Koude,
enz.* - - - Bladz. 103

DERDE AFDEELING,

*Over de Inëntinge, Pokstoffe, en haare
uitwerkinge.*

Eerste

I N H O U D.

- Eerste Hoofdstuk,
*Over de verkiezing der Stoffe, en haare
uitwerking.* - - - - - Bladz. 107
- Tweede Hoofdstuk,
Over de veelheid der Pokstoffe. Bladz. 112
- Derde Hoofdstuk,
*Over de gewoegelykste plaats tot Inën-
ting.* - - - - - Bladz. 114
- Vierde Hoofdstuk,
*Over de Werktuigen, met welke de Inën-
ting best gedaan wordt.* - Bladz. 117
- Vyfde Hoofdstuk,
*Over de waare tekens van gevat te heb-
ben.* - - - - - Bladz. 120
- Zesde Hoofdstuk,
*Over de tekenen van wel gevat te hebben,
maar geene uitbotting te zullen krei-
gen.* - - - - - Bladz. 123
- Zevende Hoofdstuk,
*Over de tekenen van niet gevat te heb-
ben.* - - - - - Bladz. 125
- Agtste Hoofdstuk,
*Over de manier om gemakkelykst de ver-
anderingen der inëntingen op te mer-
ken.* - - - - - Bladz. 128
- Negende Hoofdstuk,
*Over het beloop der Ziekte naa de Inën-
ting.* - - - - - Bladz. 132
- VIERDE

I N H O U D.

VIERDE AFDEELING,

*Over eenige byzonderheden, welke onder,
en naa de ingeënte Pokjes voorvallen.*

Eerste Hoofdstuk,

Over de verandering in het Water. Bl. 142

Tweede Hoofdstuk,

Over de Etterkoorts, en Naapokken. Bl. 144

Derde Hoofdstuk,

*Over het zwellen van het Aangezigt, en
Handen, Kwyling, enz.* Bladz. 148

Vierde Hoofdstuk,

Over de ontsteekingen der Oogen. Bl. 151

Vyfde Hoofdstuk,

Over de ontsteeking der Keel, en Hoest. Bl. 158

Zesde Hoofdstuk,

*Over de Ettergezwellen onder den arm, en
langduurige Zweeren der ingeënte plaat-
zen.* - - - Bladz. 159

E Y N D E.

INLEIDING.

INLEIDING.

DE nuttigheid der Inëntinge van Kinderpokjes, en derzelve groot voordeel boven de Natuurlyke, is in deeze verlichte eeuw, door zoo veele Beroemde Mannen over de geheele wereld, zoo klaar aangetoond, en onbetwistbaar beweezen, dat ik zeer onnut den tyd verslyten, en mynen Leezer vergeefsch ophouden zoude; indien ik deeze waarheid als door een nieuw betoog wilde twyffelagtig maaken: of herhaalen, 't gene onverbeterlyk, en wel gezegd is op dit Onderwerp. Het Genees- en Heelkundig Gezelschap te Rotterdam heeft hier omtrent alles in den jaare 1757 afgedaan, en zig eenen onsterfelyken naam verworven. De Heeren DIMSDALE, en WATSON hebben ons, door een zeer groot aantal waarneemingen, op de allerduydelykste wyze den gemakke-lyksten weg aangewezen, om de Inëntingen met eenen goeden uitslag toe te dienen.

A.

De

De Beroemde GARTI is ons voorgegaan in het afleggen van alle vooroordeelen, en heeft den weg gebaad tot gansch nieuwe beschouwingen:

De minste Proeyen zyn in ons Land genomen: de verdeeldheid der Geneesheeren, de algemeene neiging om denouden gang te gaan, vooroordeel, yverzucht, en eene verachting voor het gene door jongere Lieden wordt voorgesteld, gevoegd by den verkeerden yver van sommige Predikheeren, hebben onze Landslieden bynaa beroofd van deeze heylzame vinding.

Het heugt my, als ik, in den jaare 1750 te Franeker, de Inëntinge openlyk leerde in het Anatomifche Theater, als hebbende te Londen daar van de alleruytneemendste uytwerkingen gezien in verscheidenen, die door den Beroemden Heelmeester WINCHESTER in myn byzyn waren ingeënt; dat myne Leerstellinge niet zeer gunstig wierdt aangenoomen: en zeer hevig tegengegaan, door een der Dienaaren

ren des Goddelyken Woords dier Stad, welker Kleinkinderen nogthans gedeeltelyk in den jaare 1769 door den Heere G. COOPMANS zyn ingeënt met zyn Wel Eerw. beyverde toestemming, en wel aan zyn eigen huys, gedeeltelyk te Groningen door my, met eenen uitneemenden uitflag. Zoo veel vermag de tyd! Twintig jaaren waren nodig om langzaamerhand die vooroordeelen weg te neemen: en dikwyls ziet men, dat als dan eensklaps, voornaame-lyk als de Geneesheeren het niet door on-eenigheid verbroddelen, zulk eene nieuwigheid doordringt, gelyk te Groningen gebeurde: niet tegenstaande de Hoog Gel. Heer VAN DOEVEREN, al over eenige jaaren aan verscheidene, en de Zeer Gel. Heer VAN GEUNS nog over twee of drie jaaren aan zynes Broeders Kinderen, met een gewenscht gevolg, de Inëntinge toegediend hadden.

In April 1769 wierd ik 'er van zelf toe aangezigt, en deed in dat voorjaar verscheidene Inëntingen, offchoon 'er geene

algemeene besmetting in de Stad was; evenwel waren 'er, hier en daar, verscheidene, dog meest onder de Burgerlieden, welke aan de Pokjes ziek lagen.

De besmetting wierdt onderwyl en algemeen, en de Inwooners, eenpaariglyk door den Heer VAN DOEVEREN, VAN GEUNS, en My aangezet, kreegen meer en meer licht in die bewerking, en schielyk lust, om de Inëntinge te ondergaan, of aan hunne Kinderen te laten toedienen. Onze Beroemde Godgeleerde, zoo der Hooge Schoole, als Stad, gaven een goed voorbeeld, de Heeren BERTLING, CHEVALIER, KUYPERS, en de Heer ABRESCH lieten hunne Kinderen inënten. Verscheidene andere Professooren, en Heeren van den eersten Rang, zoo van den Adelyken als Burgerstand, lieten hunne Kinderen deeze konstbewerkinge ondergaan: in het kort, de geringere Burgerye zelve verwagte van die gezegende manier het behoud hunner Kinderen! De vermaarde Heer DE BUSCH, schoon een Heer van jaaren,

jaaren, en te voren twyfelagtig, ten minsten niet zeer gunstig denkende over deeze behandeling, wierdt overtuigd door de merkwaardige voorbeelden, welke Hy zag, en entte vervolgens zeer veelen in, altoos met den allergewenschtsten uitflag. De jongere Doctoren volgden, verscheidene van myne Leerlingen oeffenden eerst onder myn opzigt, daarnaa zelve de Inënting: Wy konden meer dan 400 tellen, welke door ons, met elkander, in ruim drie maanden wierden gered van de woede dier ziekte, en verscheidene nog daarnaa. Men dankte het goedertieren Opperwezen openlyk in de Kerk voor dit geschenk: men badt voor den voorspoed dier gezegende bewerking, en dat het God behaage mogte allen de oogen te openen, en uit zoo veele voorbeelden te leeren, dat Hy niet ophieldt van het menschelyk geslacht te beminnen!

Deeze gunstige gelegenheid heb ik waargenoomen, om myne ondervindinge in dit stuk verder uit te breiden, het gene

my dagt te ontbreeken, verder naa te spoorren, en tot nut van anderen aan den dag te brengen.

Ik hield niet alleen naauwkeurige aantekeningen der gevallen, maar schilderde met de pen af alle de veranderingen, die de wondjes ondergingen van dag tot dag: het welke gelegenheid gegeven heeft tot het maaken van de twee tafels, die ik met recht onderstelle, dat nuttig aan de jonge Geneesheeren zyn zullen, en den Leezeren een denkbeeld geeven, hoe veelleye de toevallen hier omtrent zyn, en hoe ~~garegeld~~ ~~teffens~~ dezelve over het algemeen in yder soort voortgaan.

Ondertuschen koomen 'er zeer veele verschillenheden voor onder de Inëntinge, welke uit de ondervinding alleen konnen beslisd worden.

Ook is men het in alles niet eens omtrent de voorbereiding: de Instrumenten konnen mede op verschillende wyze veranderd worden.

De uitkoomst der ziekte zelve is onderscheiden

scheiden na maaten het byzonder gestel des Lyders verschilt: ook heeft de epidemike gesteltenis op byzondere tyden meerder of minder invloed gehad: alle omstandigheden, waar op de Geneesheer behoort te letten.

Te voren stelde men, dat yder mensch gebooren wierdt met eene zekere hoeveelheid pokstof, welke met de jaaren aanwies, en eens moest uitgesten. RHAZES vergeleek deēze gesteltenis des bloeds met nieuwen wyn in Kinderen, en ouden wyn in Bejaarden. De pokstof moest uitgesten geheel en al, men trachtete dezelve uit te dryven met zweetverwekkende middelen, en broeijing. RHAZES is sterk voor die manier, ook wil hy daarom, dat men zig dikker kleeden, en het huis houden zal; ook dat men zweetmiddelen zal nemen, die teffens verkoelende zyn.

Deēze wyze van redeneering heeft de allermeeeste moejelykheid aan de Inēnting toegebracht: thans stelt men, dat ēēne puist genoeg is, jaa zelfs, dat de koorts, na

de Inënting, met of zonder uitflag gehad te hebben, iemand genoeg verzekert tegens eene tweede besmetting.

Nu zyn de menschen op nieuws ongerust, en hebben liever duizend pokpuisten, dan twee, tien of twintig. Indien de vorige Geneesheeren gezegd hadden, wy kennen den aart der Ziekte niet, wy weten geene geneesmiddelen, zulk en zulke uitkoomsten heeft zy: dan zoude men thans dit alles niet behoeven op te losfen, nog te ploojen.

Wy moeten ook als nog niet redeneren, maar alleen zeggen, ~~dat de Inënting~~, mits dat zy werkt, al is het met geene puisten, den mensch genoegzaam beveiligt: en dat is al wat gevergd kan worden.

Het is buiten tegenspraak waar, dat de besmetting door de natuur veroorzaakt, altoos werkt in eene vermenigvuldigde rede van het gestel des Lyders met de besmettende stof in de lucht hangende, en met de byzondere gesteltenis der lucht, gelyk door menigvuldige waarneemingen
van

van SYDENHAM, HUXHAM en anderen kan bevestigd worden. Daar de Inënting alleen werkt als de gesteltenis des Lyders vermenigvuldigd met de smetstof: maar deeze, veel of weinig aangebragt, van goed of kwaad foort, natuurlyk of ingeënt, doet altoos dezelfde uitwerking: zoo dat de uitwerkinge der Inëntinge, alleen verschilt onmiddelyk als de gestellen.

Indien wy nu door konst die gestellen zoodanig konden veranderen, als noodig was, en tot gelykvormigheid brengen; zoo waren wy volstrekt meester omtrent de bepaaling der verschynzelen. Dog dit te onderscheiden in alle zyne byzonderheden, loopt zoo hoog boven het begrip van het menschelyk verstand, dat het niet waarschynelyk is, van door ons uitgevonden te zullen worden, dan by geval.

Dikwerf zien wy dat Kinderen het gestel der Ouderen hebben, of van een van beide, en in gemakkelyk of ongemakkelyk te pokken, dien van hun Ouders volgen, waar naa zy meest gelyken. Dit

meene ik in zeer veelen, met veel zekerheid, opgemerkt te hebben: ook neeme ik een gedeelte van den grondslag myner voorzeggingen uit deeze beschouwinge.

Nu is de vraag, als het gestel zoo veel invloed heeft, hoe veranderen wy dit? en hoe maaken wy, in eenen korten tyd, iemands gestel zoodanig gunstig tot deeze ziekte, dat hy dezelve zeer ligt door-koome?

Dit veranderen is het eigentlyk *praepareren*, want eene toevallige ziekte teffens plaats hebbende, als men inënten zal, ~~eerst uit te wagen~~, of te geneezen, zoo zy te geneezen is, is niet voorbereiden, maar geneezen.

Het ingeeven van geneesmiddelen tegens de kracht der smetstofte, schynt my toe geen meerder grond te hebben; wy kennen even weinig den aart der smetstofte, als dien der gestellen. Zoo dat wy ook niet door redeneringen, *a priori*, hier omtrent iets doen kunnen. Het is alleenlyk een bloot geval, welke ons een *specificum* kan

kan ontdekken; 't welk ik niet wil tegen-
spreeken in der daad in de werreld te zyn.
Myne beweeering strekt alleen hier toe,
dat wy onze besluiten moeten gronden op
de ondervindinge, dat wy niets moeten
geeven, als wy niet iets nuttigs doen kon-
nen, op dat wy de natuur niet in haare
werkinge hinderen.

De Pokziekte schynt my geene over-
eenkoomst te hebben met eenige andere
ziekte, ook schynt haare schertheid zig
niet te vermengen met andere scherpher-
den, of de kwaade gesteltenis des bloeds: ik
heb er ingeënt met *scabies*, met *spina ven-
tosa*, met *herpes*, met *asthma*, ik heb niet
gezien, dat die ziekten zig vermengden.
de pokjes gingen geregeld voort, en volg-
den het byzonder gestel of temperament,
zonder door de kwaade gestellen des bloeds
verhinderd, vermeerderd, of verminderd
te worden.

Veelen myner Lyderen heb ik niet al-
leenlyk niet voorbereid, maar geduurende
het beloop der ziekte van de Inënting af
volstrekt

volstrekt niets ingegeven. En de ziekte is, zelfs in die, allervoordeeligst afgelopen. Ik heb altoos geraaden op de levenswyze te letten, uit vreeze van de koorts te zullen verslimmeren voor de uitbotting: zommige hebben tusfchen beide vleesch en botergebak gegeten, en veel zoets, en melk gebruikt, tegens welke RHAZES zoo sterk aangaat; dog ik heb geene verandering in het beloop bespeurt, als het temperament goed was, waar over wy nader zullen handelen.

Allen heb ik wel verfrisfching van lucht ~~toegeftaan~~, maar myne Lyders niet blootgestelt aan guur weder, of aan het nadeel van eene fchielyk veranderde gewoonte. De Vrouwen hebben ftooven, de Mans vuur gebruikt, de Kinderen zyn naa'smoeders oordeel en bestier behandeld, en allen is het eveneens gegaan.

Zommige heb ik zonder hun eigen wecten, en buiten kennis hunner Ouderen ingeënt, en nergens voor gewaarfchouwt; men kwam my met verwondering zeggen, dat

dat de pokjes uitkwamen, en weinig waren. En ook deeze zyn wel geflaagd.

Ik heb zommige ingeënt met insnyding van het *epidermis*, en het opléggén van een draatje in pokstof geweekt: anderen naa eerst een blaartje getrokken te hebben, anderen met de naald, met eene oognaald, met het lancet, enz., allen hebben eveneens gevat, en zyn 'er even gelukkig door gekoomen. Ik heb een steekje gegeven, twee, vier, tot zes en meerder toe, zonder daar omtrent verschil bescpeurd te hebben: op een steekje volgden dikwyls veel meer pokjes, dan als 'er 6 of 7 gegeven waren.

Of de wondjes bloedden dan niet, of het bloed afgeveegd wierdt, of droogde: dit alles schein my toe geen verschil te maaken, als de stof flegts kragtig was.

Onderwylen zyn alle deeze viezigheden by veelen voor wezenlyk gehouden, en men heeft hier door de konst inschyn moejelyk gemaakt, en veelen geheel en al afgeschrikt.

Maar

Maar de Inënting gaat zomwylen zeer geregeld voort zonder pokpuistjes te maken, zomwylen schynen de inëntingen niet gevat te hebben, en evenwel koomen 'er puisten. Dit maakt zeer groote verwarringen, voornaamelyk by jonge Gebesheeren: Ik oordeelde derhalven verplicht te zyn, myne waarnemingen hier omtrent te moeten mededeelen.

Daar is eene andere onzekerheid, daar men over raadpleegt, of iemand reets gepokt heeft? dit te onderscheiden, is in zommige gevallen moejelyk, in zommige onmogelyk. Ik heb 'er verscheidene ingeënt, die petjes hadden als van pokjes, die nogthans zeer geregeld aan de Inënting gepokt hebben.

Ik ben wel overtuigd, dat iemand twee maal waare Pokjes kan krijgen, ik hebbe dit met zekerheid in twee myner goede Vrienden gezien, maar ik houde het voor zeer zeldzaam, en dat het veel minder voorvalt, als men zig verbeeldt.

Gelegenheid hebbende om veelen in te enten,

enten, ben ik zeer oplettende geweest op de *febris secundaria*, en oogziektens door naapokken veroorzaakt. Ik had my hier omtrent zeer gunstig geuit in myne Verhandeling over de Opvoeding der Kinderen. Ik oordeele daar over thans myne meerdere kennis te moeten mededeelen, niet om afteschrikken, maar om de Geneesheeren aantemoedigen tot het uitdenken van bekwaame middelen, en tot voorkominge van deeze gebreken.

De natuur der Vrouwen inzonderheid brengt toevallen mede, die, als ontlastingen aangemerkt, strydig schynen te zyn met de uitbotting der pekjes; dog ook hier omtrent heb ik voorbeelden gehad, en ondervonden, dat zy geene verwarringen maakten in den loop der Kinderziekte.

Waarneemingen van zoo veel gewicht als deeze, schoon niet nieuw, maar in ons eigen Land genoomen, oordeelde ik verplicht te zyn, mynen Landsgenooten te moeten mededeelen, op dat de Inenting ruimer loop zoude krijgen, en de bewerking,

werking, zoo wel als de behandeling, eenvoudiger wordende gemaakt, meerder menschen door dezelve behouden wierden.

Ik heb daarom myne aanmerkingen in zekere Hoofddeelen geschikt, en 'er eenige afbeeldingen bygevoegd, op dat men hier uit zien zoude, welk een gemak men hebbe in de aantekening zyner waarnemingen, als men den verschillenden loop der steekjes, en derzelver veranderingen afmaalde.

De voordeelen der Inëntinge zyn zoo groot, dat het ons niet langer onverschillig zyn moet; hoe dezelve in ons Land byzonder bestaat. Een ygelyk is 'er aangelegen, den Ouderen zo wel als den Geneesheeren, den een om ze te doen, den ander om ze aan zyne Kinderen te laten toedienen, aan, of af, te raaden. De uitgaaf moest derhalven in onze moedertaale geschieden.

Het is niet dat alles mogelyk, dat anderen van my verschillen: dat hun gezag
in

In de kunst, en het zwak der menschen van liefst geloof te geeven aan opgefmutte behandelingen, en aan schoonschynende geneesmiddelen, myne eenvoudige manier afkeuren: jaa zelfs als roekeloos veragten. Ik geeve de zelfde vryheid, die ik neeme, en ik zal my nimmer gebelgd rekenen, als men myne handelwyze beschimpt.

De naakomelingschap, en het onzydig onderzoek, zullen alle personeele drift aan eene zyde stellen, en de waarde van deeze waarneemingen in een beter licht beschouwen.

Myn voornemen is niet geweest door het verschil myner behandeling, anderen te stooten; maar volgens myn gemoed op te geeven die waarheden, welke de ondervinding, in dit gewichtig stuk, my aan de hand gegeeven hadde.

B EERSTE

EERSTE AFDEELING,

Over de Kinderzichte betrekkelijk tot de
Inënting in het algemeen.

*****

EERSTE HOOFDSTUK,

Over den Aart der Kinderzichte, en haar
beloop in Menschen van ver-
schillende Jaaren.

DE Kinderzichte is eene besmettelyke
kwaal, welke door de lucht, en
dus door inademing, door de openingen
van de huid, en waarschynelyk ook met de
kwyl ingeslikt, in het bloed gebragt wordt,
en naderhand in puisten uitbarst, welke zig
volgens het getuigen, van FRANZIUS,
HORSTIUS, KERKRINGIUS, enz. niet alleen
over het lighaam verspreiden, maar in
den neus, mond, en op de tong, op het
gagel, en binnen in de luchtpyp zig
vertoonen: het gedarmte blyft zoo min
vry als de lever; ja zelfs de hersen-
nen zyn sterk bezet bevonden met pok-
puisten, door Dr. MEAD. (a) Deeze
puistjes zwellen, zweeren, droogen, en
vallen

(a) *The Medicall works, Lond. 1762. 4to. a discourse on
the Smallpox and measles, p. 323.*

vallen af; zyn groot, klein, verschillende van kleur, wit; geel, blauw, zelfs zwart; zy zyn enkel hier en daar verspreid, vereenigd, of wel ineengeloopen.

Door den bank hebben de Kinderen van, en naa de twee jaaren de minsten, de huwbare meerder: zy worden zeer gevaarlyk in bejaarde gehouden, en allergevaarlykst in den ouderdom.

Men ziet liefst, dat zy wel opzetten, en zweeren; droogen, en zuiver afvallen.

Allermeest zetten zy zig uit in het aangezigt, op de handen en armen, voornaame-lyk der Vrouwen: by allen zyn naa evenredigheid de minste onder de klederen.

Zy vallen af, of worden afgetrokken, zy laten korsten naa, waar onder het vel zweert: dit duurt dikwyls zoo lang, tot dat al het vel verteerd, eindelyk in naaden overgaat, dog meest om den neus, en de lippen, onder de oogen, en zoo verre de baard, en winkbraauwen loopen: hier groeit nimmer baard of hair op.

Het sijnste is, dat 'er in weerwil der

veelheid puisten; of, zoo als men het eertyds noemde van de uitgewerkte pokstoffs, als de bekorsting reets begint, eene koorts op den 11den, 14den of 17den dag kooft, welke veeltyds niet alleen over het geheele lighaam van voren af aan puisten, die etteren en rooven geeven, te wege brengt; maar *abscesfen* onder het vel, in de gelederen, in de longen, en andere beslootene ingewanden, maakt, welke geneezinge halfterrig is.

Dog het allerdroevigste is, dat zelfs in de beste soort, door deeze tweede koorts, stof op de oogen, en vooral tusfchen de vliezen van de *cornea* of hoornvlies, gefmeeten wordt, welke daar zweerende, inwendig of uitwendig doorbreekt, en op zyn minst een vlek overlaat, of wel een *staphyloma corneae*, indien de stoffs niet inwendig het oog vernielt; en dus eene altoosduurende, en volftrekt ongeneesfelyke blindheid te wege brengt.

De koorts van uitbotting is veeltyds zeer hevig, voornaamelyk in Kinderen; zy verwekt

wekt zwaare stuipen, die, of schoon zy meest al goede voortekenen geeven, evenwel eene enkele reyze op de zenuwen vallen, verlamming van eene zyde veroorzaken; zomwylen stomheid, of welscheel zien.

Ik hebbe zelf drie Kinderen behandelt, waar van de eene alleen stom, de andere beide stom, en aan eene zyde geheel lam wierden, niet tegenstaande twee zeer goede soort van pokken, *discretæ*, hadden; en een slegts, *cobaerentes*, of vereenigde gehad hadde. Eene Mevrouw kenne ik, die eene jonge Juffer zynde, sterk pokte, en stom wierdt, kreigende echter de spraak weder, dog met eene belemmering, welke nogt duurt.

Het Meisje, welke alleen stom geworden was, herstelde op het aanleggen van Spaansche vliegen. De twee anderen zyn wel een weinig aan het spreken gekoomen, maar zeer onverstaanbaar, terwyl de lamheid nog genoegzaam onveranderd gebleeven is.

Het verstand schynt by zommigen 'er

B. 3 mede

mede door aangedaan te worden, de handen trekken in, en de voeten schieten binnenwaarts, zy loopen overkoots, als men het zoo noemen mag: veeltyde is het hoofd mede scheef, en het oog aan de zelfde zyde door lamheid scheel; men vindt overal zulke elendige, en mededogenswaardige voorwerpen, zonder dat men als nog, gevallen schynt om krachtdaadige middelen uitte vinden, tot derzelver geneezing.

Dus is het dan gelegen met de Natuurlyke Pokjes!

De ingeënte zyn, altes gelyk gestelt zynde, veel minder in getal, dikwyls droogen zy in, en weg, zonder te zweeren, of korsten te maaken: anderen zweeren even als de natuurlyke: als 'er weinige zyn, zwelt het aangezicht niet, nog de handen; daar komt ook geene etterkoorts: maar als 'er veelen zyn, verschynen alle de zelfde toevallen, gelyk ook naapokken, zelfs ontsteekingen, en naapokken op de oogen, die of schon minder gevaarlyk, echter vlekken nalaaten.

DIMS-

DIMSDALE en **WATSON** merken op, dat de Kinderen die nog zuigende zyn, meer puistjes krijgen dan Kinderen van 2, 3 of meerder jaaren. Ik entte drie Zoonen, en eene Dogter, van de zelfde Ouders, in: het jongste Zoontje was 29 weeken oud, het Dogtertje 2 en een-vierde jaar, de volgende Zoon 4, en de oudste 8 jaar; de oudste kreeg 35, de volgende 37, het Meisje 1 puistje, en het kleinste Kind 60.

Ik heb ingeënt, een Jongetje van 13 maanden, en zyne Zuster van 3 jaaren, deeze kreeg 6, het Jongetje wel 1000 pokjes.

Daar na entte ik van de zelfde Ouders in, een Meisje van 11 weeken; een Zoontje van 3 jaar; en een Meisje van 4 en een half jaar; nog een Zoon van 6 jaar, en de oudste Dogter van 15 jaaren. Deeze kreeg 19 puisten, de volgende 313, het Meisje van 4 en een half jaar 154, de jongste Zoon 4, en het Meisje van 11 weeken meer dan 1000. Daar was nog eens anders Dogter by van 14 jaar, die slegts 20 kreeg.

Behalven deeze heb ik een Kind van 11 maanden ingeënt, welke 230 puistjes gehad heeft.

In twee Zusters, eene van 4, de andere van 2 jaar, wierd ik naa de Inenting, by de jongste 69, in de oudste, slegts 3 gewaar.

In twee andere Meisjes, eene van een-vierde jaars, waren 150, in de andere van 4 jaar, slegts 50 puistjes.

In nog twee, eene van 2 jaar, 5, en eene van 3 jaar, 2 pokjes.

Verscheidene Kinderen, zoo Jongens als Meisjes, tusschen de 4, en 12 jaaren, heb ik ingeënt, alle welken tusschen 1 en 25 puistjes hadden.

In de huuwbaare Juffers heb ik van 12 tot 26 puistjes getelt.

In jonge Heeren even onder, of boven, de twintig jaaren, van 25 tot 70 puistjes.

In Getrouwde Vrouwen, van 29 tot 40 jaaren, van 54 tot 400, en meerder.

Ouden heb ik niet ingeënt.

Ik besluite uit myne waarneemingen, dat

dat de Kinderen onder een jaar oud, verre weg de meeste puisten krijgen; dat van 2 jaar tot 20 de gunstigste tyd fchynt te zyn; dat die daar boven is meerder puisten geeft, schoon niet altoos. Het temperament doet 'er zeer veel toe, waar over wy nader zullen handelen.

Hoe dit nu overeentebrengen zy met de beschouwingen en aangenoome leerstukken over deeze ziekte, kan ik niet wel doorzien: Het is althans niet overeenkoomtig met de zoogenaamde aangeboreen pokstof, die meerder moest worden met de jaaren; immers bejaarden krijgen ze hevigst, langs den natuurlyken weg.

Ik besluit derhalven, dat wy den aart der Pokstoffe niet kennen, maar best doen 'er niet over te redeneren: en alleen uit de waarneemingen moeten besluiten, wat eigentlyk best slaagt? op welke leeftyd? en in welk jaargetyd?

De meeste Inëntingen heb ik gedaan, van Dec. tot April: ik heb niet gemerkt, dat de koude, vorst of sneeuw, 'er voordeel aan

B 5   toebragt,

toebragt, of naadeel: ik heb in den zomer ingeënt met gelyken uitflag.

Ik heb geen van allen voorbereid, niet wetende, wat ik met de voorbereiding moest te wege brengen: allen zyn wel geslaagd. Onder de 90 zyn alleenlyk 2 Kinderen geweest, die over de 1000 hadden, en een Meisje van 8 jaar 300, twee getrouwde Vrouwen, van 100 tot 400 pokjes.

De Ingeënten, die ter gelyker tyd te Groningen door anderen voorbereid zyn, hadden, over het algemeen, vooral niet minder; waar uit ik opmaake, dat de voorbereiding ~~wel geene schade~~, maar althans geen voordeel toebrenge.

Aan meer dan 60 heb ik vostrekt geene hoe genaamde geneesmiddelen gegeven, uitgenoomen eene ligte purgatie, of een weinig *opium*, als het vereischt wierdt: met dat alles ben ik niet alleen even gelukkig geweest, maar ik verbeelde my minder ontsteltenis gemaakt te hebben. Want, die dan al op DIMSDALES of WATSONS wyze met poeders, en purgatiën, naade

de Inënting, kwanfuis nog meer bekwaam gemaakt wierden, om de pokjes gelukkig door te koomen; braakten bynaa allen, en hadden buikpyn, walging, enz., zonder meer of minder puisten te hebben. Die niets gebruikten, waren ten minsten bevreid van dien onnutten last, en smert.

Ik ben nogthans niet roekeloos te werk gegaan, maar hebbe gesteunt op de waarneemingen van RANBY, van GATTI, van DIMSDALE, van WATSON, en anderen, die de voorbereiding of volstrekt onnut, of onverschillig houden.

T W E E D E H O O F D S T U K ,

Over de uitwerking der Ziekte in byzondere gestellen, en ziekzens.

DE natuurlyke en konstige Pokjes schynen hunnen eigen loop te houden, en zig geenzins te vermengen met andere ziekzens, die eene scherphed in het bloed te kennen geeven. Het onderzoek in dit gewigtig stuk, schein my toe ten uitersten

ften noodzaakelyk te zyn, om dat men gefaadpleegd wordende omtrent de In-ënting, als 'er groote besmetting in eene stad, of buurt is, dezelve haast niet kan aanraaden, wanneer de Kinderen engelsche ziekte, *herpes* of daauwworm, ander uitflag, en veel minder als zy beeneters, *spina ventosa*, hebben, uit vreeze dat deeze scherpheid in het bloed, de hevigheid der pokjes zoude vermeerderen, en doodelyk maaken. By my zelven overtuigd zynde, dat alle deeze omftandigheden niets gemeen hadden met de pokziekte, en teffens ~~weetende~~, dat men zulke Lyders niet konde bevryden tegens de besmetting, als die hun natuurlyk overviel, oordeelde ik het van veel belang te zyn, hier omtrent overtuigende proeven te doen.

Ik koos daar toe een Jongetje, en een Meisje, en deed de volgende bewerking in het byzyn myner Studenten, den 19 May 1769.

I. J. E. was een Jongen van 4 jaaren, wiens

wiens hoofdzweeren of *achores*, ingeslaagen zynde, zeere oogen, en winddoorn veroorzaakt hadden, voornáamelyk aan den linker enkel, die door eene fistel veel scherpe vogt ontlastede; en een dik gewzel, onder het vel, in het hol der knie van de zelfde zyde.

Dees wierdt ons gebragt den 19 January 1769 in het *Collegium Casuale Cbirurgicum*, door my opgericht.

De *psorophthalmia*, of zeere oogen, luiserden naa Spaansche vliegen, op de slaapen gelegt, en draagende gehouden. De *spina ventosa* of *paedartbrocace*, reets door verscheidene middelen te vergeefsch behandeld zynde, hield ik als nog voor ongeneesfelyk; dog om myne Leerlingen te overtuigen, dat niet alleen *aqua calcis vivae*, *antiscorbutica*, en zeer hoog opgevyzelde *specifica*, maar ook de kwik vrugteloos zyn zouden, liet ik hem van den 23 February tot in het begin van May, en dus ruim twee maanden lang, *mercurius dulcis*'s daags 1 grein gebruiken, zonder eenig voordeel. Den

Den 19 May, lag ik 'smorgens een klein Spaansch vliegpleistertje op beide armen aan den binnenkant tuschen de kneep van den elleboog, en voorhand: naamid-dags, het blaartje openende, lag ik 'er een klein draatje, in versche goedsoortige pokstof gedoopt, een-agtste duim lang op, en dekte het met een kleefpleistertje.

Ik had alles voor de Ouders verborgen, willende zien, hoe de natuur zig zelve redden zoude, van welker voorzigtigheid ik meer verwagting hadde, dan van onze, tot nog toe zeer onzekere, Theorie omtrent die ziekte.

Den 23 May, waren 'er vyf of zes puistjes om de inëntingen, en de fistel van den enkel ontlastede veel meer stoffe dan voorheen, hoewel dit by tyden meer gebeurt was.

Hy is niet zieker geweest dan andere gezonde Kinderen, en heeft in het geheel 32 puistjes gehad, die wel geëtterd hebben, en vervolgens gedroogd en afgevalen zyn.

De

De been-eeter, *Splia ventosa*, is 'er niet door verbeterd, nog verergerd.

II. Dat zelfde uur, entte ik op de zelfde plaats, en wyze in A. een Meisje van 4 jaaren, welke aan de linkerhand op de middenste vingers knokkel, een been-eeter hadde, verzeld van eene fistel, die weinig stoffe gaf. Zy was reets van den 6 Octob. 1768 onder onze behandeling geweest, en hadt den 2 Febr. 1769 een etterbuil gekreegen aan het ondereinde van den *biceps brachii*, des linker arms; welke doorgebrooken, en, met het overblyven van eene fistel, byna geneezen was in het begin van April daar aan volgende.

Den 25 May, dus den vyfden dag naa de Inënting, waren 'er verscheidene puistjes om de inëntingen, en de knokkel en arm-fistels gaven meer stoffe dan te voren.

Den 1 Juny, den twaalfden dag naa de Inënting, was 'er reets uitflag: ik schreef haar, om dat zy wat sloop was, een lige versterkend drankje voor; in het geheel heeft

heeft zy 30 puistjes gehad , slegts één in het wezen , op den neus. De armen zyn vry veel aangedaan geweest , 't welke ik aan de Spaansche vlieg toefchryve. Den 22 Juny waren de beide inëntingen geheel geneezen.

De beeneeter is hier niet door veranderd; in tegendeel, den 12 October is de fistel grooter geworden, en den 14 December 1769 is 'er weder een nieuwe etterbuil aan dien zelfden arm gekoomen, en den 1 May 1770 was de knokkel veel slimmer en opengebrooken.

III. ~~Den 5 January 1770~~, deed ik de Inënting aan J. C. een Jongen van 5 jaar, naa daags té voren een Spaansche vliegpleistertje aan den rechter arm gelegd te hebben, mede in het *Collegium Casuale Chirurgicum*.

Dees was reets van den 9 Juny 1768 onder onze behandeling, wegens een beeneeter aan den flinker ooghols onder-rand, een aan de onderkaak, kuit, en enkel, van de zelfde zyde; een weinig tyds daar naa
brak

brak 'er een gezwel door even boven de tepel van de rechter borst, dog die genas. Hy raakte een stukje been kwyt van de onderkaak, den 23 Maart 1768, en kreeg een nieuw ettergezwel, onder de flinker knie; langen tyd hadt hy *antiscorbutica* gebruikt, en zeven maanden lang *mercurius dulcis* 1 grein daags zonder eenig nut. Den 14 December 1768 loste zig weder een grooter stuk van de kaak af.

Den 5 January 1770, om weder te keeren, bediende ik, gelyk gezegt hebbe, de Inënting; hy kreeg de koorts den 11. De Moeder, niets wetende van het gebeurde, kwam my zeggen, dat zyne koorts zeer hevig wierdt, ik schreef eenen smaakelyken verkoel drank voor, meest van *aq. bordei*, en *rob. ribesiorum*. Den elfden dag naa de Inënting kwam de uitbotting, en zyn water was zeer pokkerig. Den 25 Jan. vielen de pokken af, welke tot 30 in het aangezicht, en 100 in getal over het lighaam geweest waren, dus 130 in 't geheel.

C

Ge-

Geduurende de pokjes heeft zig tot tweemaal toe een beentje uit de onderkaaks fistel ontlast.

De arm, daar de Inënting geschied was, zwol geweldig, zoo dat de vingers 'er van dik wierden; eerst scheen dit door de Inënting veroorzaakt, maar op nauwkeurig onderzoek, openbaarde zig schielyk een hard gezwel in de kneep van den rechter arm, welke doorbrak, zoo dat vervolgens deeze zwelling verdween.

Den 20 April was de koon zeer dun geworden naa de afscheiding der beenbrokjes, maar de ~~pypzweeren~~ van den enkel en kuit gingen haaren gang.

De pokjes zyn derhalven niet kwaadardiger geweest om deeze ziekte, ook is zy 'er niet door verandert. De Lyder heeft inmiddels niets gebruikt, nog buikzuiverende middelen genoomen, alleen het *julep*, zoo even gemeld: zoo dat men hier duidelykst uit zien kan, wat de natuur doet in deeze ziekte!

IV. Dien zelfden dag naamiddags, entete

te ik in tegenwoordigheid van den zeer Geleerden, en zeer Ervaaren Heere Dr BUSCH Oudsten Geneesheer deezer Stad, het Kind in van den Koopman Dr JONG, met het lancet, op den rechter arm even boven de kneep, geëvende drie steekjes, met rype etter van natuurlyke pokken, welke ik kort te voren uit het Groens Weeshuis in een zilververguld doosje gehaald hadde.

Dit Meisje was drie jaaren oud, naarborstig, en heigde geduurig: haar geheele aangezicht was eene korst van daauw-worm, waar mede ook de rug, de armen, en beenen hier en daar bezet waren. De Vader hadt 'er my zeer ernstig toe verzogt, hoopende zyn Kind zoude geneezen worden van deeze lastige kwaal, gelijk zyn oudste Zoon door de natuurlyke pokken van soortgelyke geheel hersteld was.

Ik liet haar naa de Inënting de *calomel* gebruiken op DIMSDALE'S wyze.

Den vierde dag naa de Inënting klaagde

zy van pyn in de schouder, welke tot den 9den dag duurde. Den 10den dag was het water pokkerig, en zy koortzig. Den 11den hadt zy pyn in alle de leden. Den 12den was het water zeer dik en pokkerig, de vlekken verspreidden zig ruim om de inenting, en de uitslag begon. Den 14den dag hadt zy eene jeukte over het geheele lighaam, en roodheid, eenige puistjes verdweenen, zoo dat slegts 4 puistjes etterden, en wezenlyke pokken waren.

Niet tegenstaande deeze geringe uitslag verdween reeds ~~den 16den dag~~, ma de Inënting, de daauwworm van het wezen, handen en buik. De rug bleef omtrent even eens. De Vader meende dat 'er onderwyl nog een of twee puisten te voorschyn gekomen waren. Eindelyk de rug droogde bynaa geheel en al, evenwel onder het gebruik van *kreeftsoogen*, *rhabarber*, en een weinig *ipecacuanba*.

De daauwworm is nogthans in het gevolg niet geheel verdweenen, want als ik
haar

haar den 16 May nóg eens ging bezoeken, zag ik dat 'er weder een weinig onder den kin en op den rug te voorschyn kwam.

Dit is althans zeker, dat dit Meisje, daar men, om de daadelyke scherpheid des bloeds, ten minsten *confluentes* of zaamenvloeyende vreezen zoude, niet meer dan 4, of op zyn hoogst 6 puistjes gehad, en het bed niet gehouden heeft, dan gedurende de koorts van uitbotting.

In een ander Meisje van twee jaaren, welke mede daauwworm, maar minder, hadde, verdween die ziekte den 11den dag naa de Inënting, of sehoon zy niet meer dan 5 pokpuistjes hadde.

V. Ik entte, eenigen tyd daar naa, een jong Heer in, welke zeer met schurft bezet was. De Inënting liep zeer gelukkig af, hy kreeg niet meer dan 16 puistjes: onderwylen had ik hem een zalf naa PRINGLE's wyze voorgeschreeven, om deeze huidziekte te geneezen, welke niet slijmer wierdt onder de pokkoorts. Hy genas evenwel naderhand volkoomen door deeze uitwendige smeering. Dit

Dit is een zeker bewys, dat ook de schurft, zoo zy al eene ziekte van het bloed is, de pokjes niet aanzet, nóg verandert.

VI. Den 18 Jan. 1770 entte ik in F. A. een Meisje van agt jaaren, welke zeer be-naauwd van borst was, en geene koude verdraagen kondé, zonder allersterkst te hoesten; het aangezigt was bruinrood, gelyk ook de neus en lippen, zoo als in borst-ziektens veeltyds waargenoomen wordt.

Ik voorfpeelde veelé pokjes, niet om de Borstkwaale, maar uit de kleur van het vel. Ter gelyker tyd entte ik met de zelfde stof, genoomen van den arm eener Mevrouw, die ik ingeënt hadde, haare Zuster B. A. in, oud 14 jaaren, die zeer gezond en helder van kleur was.

F. A. kreeg zeer veelé pokjes, meer dan 300, en aandoening op de oogen; waar over wy nader zullen handelen; de etterkoorts gaf haar veelé naapokken. Dog de borst, daar het op aankoomt, is niet alleen niet verergert, maar veel eer gebeterd;

têrd; zy heeft niet voor in het begin van May eene benaauwdheid gehad, welke mischien alleenlyk door het gebruik van kwaade spyzen, veroorzaakt is geworden.

Ik durf hier uit besluiten, dat men gerustelyk de Inënting toedienen mag in zulke ziekten, zelfs zonder voorbereiding, wanneer 'er eene groote *epidemie* of algemeene besmetting heerscht, gelyk toen te Groningen. Of schoon ik F. A. de poeders met *calbmel*, gelyk aan B. A. gegeven hadde, kreeg B. A. flegts 13 puistjes, daar F. A. zoo veelen, en ontelbaare naapokken kreeg.

Men zoude my konnen berispen, als of de proeven door my genoomen, zeer stout en onbezonnen waren; dog ik merke hier op aan, dat myne verwagtinge, gebouwd op het gene ik in de natuurlyke ziekte gezien hadde, alle verdenkinge wegnam. Ook vraage ik, wat men dan doen zal, als de pokken overal in zwang gaan? Zal men uit een gewaande vreeze voor zyn goeden naam, die ongelukkige aan de woe-

de der natuurlyke besmettinge overgeeven? Niemand, die slegts de waarneemingen van zoo veele Mannen, als 'er thans over de Inënting geschreeven hebben, zonder vooroordeel wil onderzoeken, zal 'er gevonden worden, die niet toestemt, dat de Inënting meer dan hondertmaal minder puisten en toevallen geeft, dan de natuurlyke pokziekte! Hoe elendig zoude dan F. A. niet getystert zyn geweest, indien men de Inënting geweigerd hadde te doen?

De Beroemde J. A. MURRAY hadt my daarenboven veel moeds gegeven door zyne waarneemingen (a), daar hy verscheidene gevallen aanhaalt van Kinderen, welke ontsteekingen in de oogen, daauw-worm, schurft, en andere ziekzens gehad hadden, en niet alleen met goeden uitflag ingeënt, maar 'er naderhand veel gezonder door geworden waren! vervolgens p. 409. dat zelfs teeringagtige gestellen, en andere ziekzens door de Inënting gemakelyker geworden zyn!

DIMS-

(a) *Nov. Act. Erudit.* 1767. p. 406.

DIMSDALE, dien wy allen veel eerbied toekennen, vermeerdert verders myne ftouthed, door deeze aanmerking, p. 12. Dat lieden, welke aan verfcheidene kwy-nende ziekten zukkelden, van frophu-léufe, fchorbuikige en jigtige gefteltenis-fen, menfchen die onmaatig vet, en van een ongeregeld gedrag waren; kort om, dat allen deeze even gemakkelyk de inëntin-gen ondergaan hadden, als de allergezond-fte, de middelmaatige, en alleregeregelste van leven.

DERDE HOOFDSTUK,

*Over de keuze van voorwerpen,
en tyden.*

ZOo lang de Inënting in Europa nog zoo algemeen niet was, en wy de uitnee-mende proeven nog ontbeerden van DIMS-DALE, die op allerley voorwerpen, oud en jong, zoo als zy zig voordeeden, de Inëntinge met een uitneemenden uitflag deedt; heb ik altoos getwyffelt, of men

wel een besluit mogt maaken uit de toevallen van de Ingeënte met de natuurlijke pokjes; om dat men tot de Inënting de gezonde voorwerpen uitkoos, daar de natuurlijke besmetting allen zonder onderscheid overviel.

Thans ben ik, gelyk uit myne behandeling blykt, volkoomen overtuigt, en houde het zeer ongerymd, dat men de Inënting zal doen aan een gezonden, en geeven den zieken aan zyn noodlot over. Myne waarneemingen, in het voorig Hoofdstuk bygebragt, moeten een yder overtuigen, dat ~~welk eene gesteltenis~~ iemand ook hebbe, de Inënting geschieden kan, naamelyk als het gevaar van besmette worden, door eene algemeene *epidemie* groot wordt. Ik spreek van gesteltenissen, en niet van ziekten die hevig zyn; zoo lang deeze duuren, moet de Inënting uitgesteld worden.

De oplettenheid, welke ik jaaren lang gehad hebbe op het *coleriet* der menschen, en de uitwerkinge der Kinderziekte, heeft my

my geleerd, dat men met zekerheid vooruit zeggen kan, wie veel, en wie weinig pokjes zal krijgen, zonder te weten, welke byzondere kwaale iemand anders heeft. Dikwerf heb ik by de Inënting naar de regel weg voorzegt, wie veele, en wie weinige puistjes zoude hebben, en het is my nooit gemist. Dikheid, vetheid, magerheid, bruin of blond te zyn, doet 'er niets toe, de kleur van het vel moet in acht genoömen worden; alle die roodagtigbruin vel hebben, 't welke ondoorschynend is, krijgen veele pokjes. Alle die blank vel hebben, 't welke dof en niet doorschynende is, krijgen van gelyken veele puistjes, zelfs naaden in de natuurlijke ziekte. Dog gelyk wy gesteld hebben, de Inënting hondert maal minder zwaar te zyn, zoo is zelfs in de kwaade gestellen 'er weinig of niets te vreezen voor zulke toevallen.

In het algemeen krijgen de Kinderen, die aan de borst zyn, de meesten, en zelfs over de 1000, daar Kinderen van meerder

der jaaren nauwlyks 50 of 100 hebben. Daar van weete ik geene rede; want dit aan de melk toe te schreiven, houde ik zeer ongegrond. Ik bekenne, dat RHAEZES het gebruik van veel melk, zuiker, enz. berispt, en naadeelig houdt, maar in zyn *Continens*, zie CHANNINGS editie, p. 258. verhaakt hy, hoe eene jonge Dogter gewoon, tegens zyn goetvinden, Kameelenmelk te drinken, de pokjes kreeg, die veelen, en zeer dik waren, en nogthans volkoomen genas: gelyk als ook van hare koorts, welke naar zyn gevoelen, door die melk veroorzaakt was. De Ouden hielden, gelyk by GALENUS inzonderheid te zien is, de Kameelenmelk zeer zwaar te verteeren. De melk deede 'er derhalven niet veel toe.

Voor my ik weet niet, waarom de melk van de Moeder of van eene gezonde Minne, niet een allerbest voedzel zyn zoude?

Met dat alles, oordeele ik niet uit redeneering, maar geleerd door de waarnemingen van DIMSDALE en anderen, gesterkt

sterkt met de myne, dat men zonder hooge noodzaakelykheid kleine Kinderen, die aan de borst zyn, niet behoort in te enten.

Evenwel is myn gevoelen, dat het dan moet geschieden, als 'er algemeene befmettinge omgaat, of andere Kinderen ingeënt zullen worden in het zelfde huis, die men niet behoeden kan, om dat zy ter schoole, en elders gaan. Dog dit zoo niet zynde, is best de Kleinen van befmette plaatzen te onthouden, en zoo veel mogelijk te beletten, dat zy, door het bykoomen van anderen, niet aangestooken worden.

Het is by my van gelyken zeker, dat men zwangere Vrouwen niet behoort in te enten, ten ware men, uit alle voorteekenen vooruit zien konde, dat zy slechts weinige puistjes zouden hebben, dog ook dan kan de pokkoorts of uitbottingskoorts zeer gevaarlyk zyn: ik bekenne, DIMSDALE brengt gevallen by die gelukkig geslaagd zyn, maar hy was misleid, en zoude
anders

anders dit vermeid hebben. Eene hevige besmetting heerschende kan evenwel, in weerwil van dit alles, de Inënting volstrekt noodzaakelyk maaken.

Onderwylen zyn veelen bedugt voor ongeregelde toevallen, wanneer de koorts van uitbotting invalt, met de werking des lighaams in de Vrouwen tot voortzetting der maanzuiveringen.

Men verkiest om dit te ontgaan den tyd als die opgehouden zyn: dog in verscheidene voorwerpen heb ik ondervonden, dat dezelve tegens verwagting in jonge Dogters, die nog niet geregeld waren, juist te gelyk met de uitbotting te voorschyn kwamen, zonder daar uit eenige ongeregeldheid bespeurd te hebben. Zedert heb ik dit in verscheidene waargenoomen, en thans meake ik 'er geene de minste zwaa-
righed in; vooral niet, als 'er besmetting natuurlyk te vreezen is. Ook bevestigt MEAD myn gevoelen, *ib. p. 337.* met te zeggen, dat dezelve maatig zynde, eerder voordeel dan nadeel toebrengen.

Evenwel

Evenwel kan men den tyd, om verscheidene andere redenen, in acht nemen, vooral als men buiten algemeene besmetting, enkel uit voorzorge inënt.

Of de byslaaping geoorloofd zy, of niet, naa dat de Inënting toegediend is, durf ik niet bepaalen; RHazes in zyn *V. hoofddeel*, in welke hy regels tot voorkooming, en vermindering van pokjes geeft, verbiedt p. 57. aan allen zwaaren arbeid, de baden, het byslaapen, de wandeling, en het paardryden in de zon en stoffe. De Inënting leert ons, dat arbeid, wandelen, en paardryden niet schadelijk zyn; van het byslaapen heb ik om de eerbaarheidswille geene waarneemingen kunnen maaken, schoon ik verscheidene getrouwden de pokjes hebbe ingeënt. Ik denke voor het naast van niet, om dat ik in het algemeen oordeele, dat volkoomene gezondheid, en gewoone levenswyze allergefchikt zyn tot het gelukkig doorstaan dier ziekte.

Zoo draa men eens in ons land alle de Kinderen tusfchen de twee en zes jaaren zal

zal ingeënt hebben, houden de zwaarigheden op, die wy voorgesteld hebben.

VIERDE HOOFDSTUK,

Of men inënten zal in een huis daar de Natuurlyke besmettinge is; en de zulke die waarschynelyk, schoon niet zeker, besmet zyn?

Dikwerf gebeurt het, dat men de Inënting in beraad neemt, tot dat een, of ander, in het zelfde huis, of wel van het zelfde huisgezin, reets natuurlyk besmet is; in welk geval de Geneesheer, zoo hy de Inënting doet, gevaar loopt dat men de uitwerking van de reets gevatte besmettinge toeschreiven zal aan de Inënting. Indien de Ouders of Vrienden redelyk denken, zullen zy gewaarschouwd door den Geneesheer, voorzigtig redeneren, en de Inënting laten toedienen, dog op die onzekerheid, gelyk wy reets gemeld hebben. De vreeze van den Geneesheer is in dit geval zeer gegrond, de ondervindinge

dinge leert immers, dat de Natuurlyke besmettinge in de zelfde tyd werkt als de Inënting: zoo dat beide zig te gelyk konnen aantreffen. Daar blyft nogthans eene kans over, dat de Natuurlyke besmetting mischien nog niet zal gevat hebben? en dan is men zeker, dat de Inënting voordelig zyn zal: onder voorwaarde, dat men den genen, die ingeënt zal worden, zorgvuldig afzondere van de Zieken. Want eens, of meermaalen, verkeerd te hebben by lieden, die aan pokjes ziek leggen, is geen volstrekt bewys, dat men de besmettinge reets gevat hebbe. Zeer oordeelkundig immers merkt HUXHAM op, p. 130. dat sommige met opzet getracht hebbende, de besmetting te kreigen door te verkeerren met die aan de pokjes ziek waren, 'er geen gevoel van gehad hebben; daar zy eenige maanden, of wel eenige jaaren daar naa door de pokziekte overvallen zyn geworden.

Dit heeft alle dagen plaats, en de Geneesheeren, die alles willen uitleggen,
 D hebben

hebben ook dit getracht verstaanbaar te maaken, door te stellen, dat die Lyders te voren geene geschiktheid hadden, en nu wel. Wy zien het zelfde dagelyks gebeuren omtrent andere besmettelyke ziekens. Het schynt my toe, dat 'er zeer veele mogelyke redenen, van de besmetting te beletten, kunnen plaats hebben, of schoon de gesteltenis of geschiktheid volkoomen is.

Uit de lucht te oordeelen, zoude men zeggen, dat de pokken niet besmetten, dan wannêr de etterkoorts plaats heeft, vooral ~~in de tweede soorten~~, om dat als dan de stank ondraagelyk is, en zeer besmettende schynt te zyn.

Misfchien is de ziekte besmettelyk van den dag der uitbottingskoorts af, misfchien al eerder, want de adem ruikt by zommingen reets op den 7den dag, of schoon de koorts eerst den 9den dag naa de Inënting te voorschyn koomt.

Voor my, die de Inënting oeffene, alleenlyk uit eene overtuiging van wel te doen,

doen, zonder my te bekreunen, of men die manier volgen wil, dan niet, en zonder my te stooren aan den uitflag, wanneer ik overtuigd ben, wel gedaan te hebben. Ik zoude niet een oogenblik draalen, zoo draa een in een huisgezin de tekenen kreeg van besmettinge, maar alle de overige, die nog niet gepokt hadden, terstond de Inënting toedienen, indien zy 'er toe genegen waren: onder dit beding echter, dat ik hen eerst voor oogen stelde, de mogelykheid van reets besmet te zyn, en als dan door de Inënting geen voordeel te kunnen behaalen.

De vraag der zulken moet derhalven nu geheel veranderen, en deeze worden: zal dan de tweede besmettinge door Inënting de ziekte, die door inademing of anders reets gevat is, niet kunnen verzwaaren? Wy zullen toonen van niet; maar blyft die zelfde vraag niet wettig, wanneer men besmet zynde door de inademing, nog dagelyks blyft verkeeren met de zieken? is yder ademhaaling niet eene nieuwe besmetting?

fmetting? En heeft die wel met zekerheid de toevallen verflimmert? Wy antwoorden neen, om dat de besmetting werkt als de smetstofte vermenigvuldigt met het gestel des Lyders, en niet als de veelheid dier stofte: want met een, drie, of zeven steekjes ingeënt zynde, vermeerderen de toevallen niet, gelyk uit onze waarnemingen blykt, zie Tab. 1. want E. schoon met twee steekjes ingeënt, kreeg 1000 pokjes. En H. Tab. 2. met vier ingeënt, alleen de toevallen, zonder uitbotting, zie het 2de Hoofdst. 3de verdeeling, alwaar wy 'er ~~een kleine tafel van~~ gemaakt hebben. No. 11. was met zeven steekjes ingeënt, en kreeg slegts 4 pokjes.

Wy hebben ingeënt, daar de besmetting reets gevat was, maar hebben geene tweede uitbotting waargenoomen: in tegendeel, de inëntingen volgden den loop der natuurlyke en voorafgegaane besmetting. Wy hebben zommige meer dan eens uit vreeze, dat de inëntingen niet gevat hadden, weinige dagen daar naa ten tweede-
maale

maale ingeënt; maar bevonden, dat, als de eerste besmettinge begon te werken, de tweede geheel ophieldt, en ineen smolt met de eerste; of liever alleenlyk plaatselyk bleef.

• Dit is niet nieuw, maar reets door den Beroemden MURRAY zeer duidelyk bewezen, p. 406.

VYFDE HOOFDSTUK,

Over de tekenen, of men al eens de Pokjes gebad heeft.

TOen de besmetting in dit jaar zoo algemeen was, en een yder uitgelokt wierdt door den gezegenden uitslag der inëntingen, wierd ik dikwerf geraadpleegt van Ouders, en verzogt te willen onderzoeken, of hunne Kinderen waarlyk gepokt hadden, dan niet? d'een meende van al, de andere was twyffelagtig, te meer, om dat men by zommige puistjes gewaar wierdt, die in der daat zeer naa pokdalen geleeken.

De steenpokken, en andere puisten, schynen petten naa te laten, die de twyffelagtigheid vergrooten: men begreipt ligt, dat dit alleen in enkele gevallen plaats hebben zal.

Drie jonge Juffers heb ik de Inënting van pokstof toegediend, die hier en daar op het aangezigt drie of vier petjes hadden, welke door de Ouders voor overblyfels van pokjes gehouden wierden. Deeze hebben alle drie zeer geregeld, en zeer ligt gepokt, en hielden geene overblyfels van de pokpuisten, daar de eerstgenoemde petten rondagtig, en vry diep in het vef waren.

Verscheidene jonge Heeren heb ik ingeent, om twyffelagtigheds wille, die geene petten hadden, geen van deezen kreegen koorts of andere tekenen, of schoon de pokstof plaatselyk vattede.

Vermits de Inënting geene gevolgen heeft, als men de pokjes gehad heeft, en de dalen moejelyk met zekerheid te onderscheiden zyn, oordeele ik best de Inënting

ënting te doen : waar door de Lyders , door my behandeld , minder gepynigd worden , om dat ik geene voorbereiding noodig houde , en alleen eene goede en geschikte regelwyze voorschreive , zoo als de Inënting geschied is tot de uitbotting toe ; de proef derhalven kan de Lyders niet lang ontrusten , te minder , dewyl ik , indien zy anders wel zyn , geene zogenaamde geneesmiddelen ingeeve.

Deeze proef neemt derhalven alle vrees weg , en behoort daarom aangeraaden te worden.

Z E S D E   H O O F D S T U K ,

Over de moogelykheid van tweemaal de Kinderziekte te kreigen.

ALs de Inënting in Engeland sterker voortgezet wierdt , en men eene tegenwerping maakte , dat men niet zeldzaam ten tweedemaale de Kinderziekte kreeg , beweerde men met veel yver en drift , dat alle de bygebragte gevallen twyffelagtig ,

zoo zy niet onwaar bevonden wierden. Dit besluit was zeer ongegrond, waarom kan men niet voor de tweedemaal de pokjes krijgen? Zy antwoorden, om dat de pokstof uitgegest heeft. Maar kan die niet op nieuws geboren worden, gelyk zy in alle menschen te voorschyn kooft? Het is niet noodig, daar nu over te twisten, de gevallen van kundige Mannen (a) bygebragt, en die ik zelf gezien hebbe, overtuigen my van de mogelykheid: tefens stelle ik, dat het allerzeldzaamst gebeurt.

Maar genoomen het gebeurt, wil men dan ~~grooter voordeel en~~ beveiliging hebben van de Ingeënte, dan van de Natuurlyke pokken? Als wy de kans gelyk stellen, zoo zal het flegts zeldzaam gebeuren.

Deeze opmerking is reets door TISSOT gemaakt, en DE HAEN voorgelegt, *Lettre à M. DE HAEN, p. 98.*

Maar

(a) Door den Heer COPELLO *Haarl. Verb. VII. Doel, 2de Stuk, pag. 209. enz.*

Maar zoo verre tot nog toe de waarneemingen van eenige duizenden, die ingent zyn, ons leeren, is er geen voorbeeld, dat men naa de Pokjes, schoon weinig, of flegts de toevallen van befmetting geregeld gehad te hebben, immer eene tweede befmetting gezien hebbe.

Indien deeze waarneeming gegrond is, gelyk men niet twyffelen kan, dan is de Inënting nog verre te ftellen boven de Natuurlyke pokziekte, en heeft nog dit byzonder voordeel.

De Heer GATTI, p. 72, 73, enz. is zeer duidelyk over dit ftuk, en hy bewyft uit de ondervinding, dat die een enkele pokpuift gehad heeft, even zoo veilig is tegens eene tweede befmetting, als iemand die met 10.000 overdekt geweest is.

Het zoude ook ongerymd zyn, dat men de Inëntinge op de hedendaagfche wyze verdedigde, indien de waarfchynelykheid, om geene tweede befmetting te ondergaan, evenredig was aan het getal puiften: of, om het klaarer uit te drukken, dat men

minder vatbaar was voor de tweede besmetting, als men 10.000 puisten hadde, dan 1000; en minder, als men 1000, dan 100 hadde, enz.

De natuurlyke pokjes leeren het tegendeel: want die weinige puisten gehad hebben, staan tegens de besmetting, even als iemand die 'er zeer veele, en zaamenvloeyende gehad heeft: en de veelvuldige Inëntingen bevestigen die zelfde ondervinding.

ZEVENDE HOOFDSTUK,

Over de veelheid van Pokpuisten, en of men die door konst kan vermeerderen, of verminderen?

DE tegenwoordige manier van behandeling der Ingeënten, om dezelve niet alleen niet te broejen door warmte, maar veel eer aan de koudste lucht bloot te stellen, steunt op deeze onderstelling, dat hoe men minder broeit, hoe men minder pokpuisten kreigt! GATTI gaat zoo verre,

p. 76.

p. 76. van te durven zeggen; Indien men twee gelyk gezonden, van de zelfde gesteldheden, de zelfde pokstofe inëntte; de een slegts 1, de ander 1000, jaa zelfs zaamenvloejende zoude kunnen doen hebben; naamelyk door deezen sterk te broejen, en den anderen aan de lucht bloot te stellen!

In gevalle dit waar was, behoorde men volstrekt meester te zyn van de uitwerking, 't welk geen een Inënter durft staande houden: in tegendeel allen verklaren, dat, de Inënting gedaan zynde, de uitkoomst, dat is de uitbotting, niet langer onder de bestiering is van den Geneesheer.

Ik heb reets eenen gansch anderen stelregel opgegeeven in het 3de Hoofdst. p. 43. Laat ons RHazes, die in een warm gewest woonde, raadpleegen: Dees zegt, dat men om de pokjes te doen uitzetten, den Lyder wel ter deeg dekken zal, het lighaam wryven, en vooral niet in te koude plaatzen moet houden, maar een weinig

nig koud water nu en dan laten drinken. — want (zegt hy) koud water by beetjes, nu en dan, geflorpt, doet zweeten, en helpt de uitbotting; jaa zelfs wil hy den Lyder onder een dubbelde deken steeken, wel toegespeld om den hals, en als dan daar onder twee koppen met heet water plaatzen, een voor, en een agter, om het geheele lighaam, uitgezonderd het aangezicht, te doen zweeten; dit gedaan zynde, gebiedt hy het lighaam wel af te droogen, *Cap. VI. p. 89.*

Of dit zoo waar is, als hy het voorsteld, heb ik rede te twyffelen, want in ons land, daar men gemeenlyk de Lyders warm onder de dekens bestopt, vooral de Kinderen, zetten de meeste pokjes zig op het aangezicht, en handen uit, welke altoos aan de koude lucht blootgesteld zyn, althans het wezen.

DIMSDALE merkt op, dat de Ingeënten in het voorjaar meer puisten kreigen, dan eenige andere tyd van het jaar, *p. 14.*

Hy houdt het midden van den winter,
en

en de grootste hitte des zomers even goed, p. 15.

De warmte doet er derhalven niets toe.

Ik heb geenen van myne Lyders bepaald, maar in het algemeen eene maatige lucht aangeraaden; die weinig puistjes hadden, of kreigen zouden, hielden in het geheel het bed niet, maar wandelden, reeden, of liepen van zelve in de lucht; die veelen hadden, wierden in weerwil van alle deeze regels, verplicht het bed te houden.

De kleine Kinderen wierden van de Moeders warm gehouden, maar daarom schynen zy niet meerder pokjes gehad te hebben, want uit de lyst door my in het 1ste Hoofdst. p. 23, 24. gegeven, blykt het tegendeel, of schoon alle die Kinderen even gelyk gebroeid wierden, twee hadden immers over de 1000, een 59, een 150, een 230, welke allen aan de borst waren.

Ik zoude uit myne waarneemingen, omtrent de temperamenten, wel durven be-
weeren

weeren tegens GATTI, dat hy de zulken, welken ik weinig pokjes voorzegd hadde voor de Inënting, door sterk te broejen, niet veelen zoude doen hebben: en in tegendeel in die genen, welken ik veele pokjes voorzegt hadde, het getal, door ze aan de koude lucht bloot te stellen, niet zoude verminderen.

Het is om die rede, dat ik een maatig vuur, een stoof, en dergelyke toetstaa in den winter, maar dikwyls frische lucht beveele, om dat de pokstoffe, zoo lang die in het lighaam zit, bederf veroorzaakt, ~~gelyk uit de beslaagen tong~~, telyke smaak, en reuk uit den mond, walging, enz. kan opgemaakt worden. De vernieuwing van lucht neemt die weg, en dus moet de Lyder door deeze verversching noodzaakelyk beter vaaren, of schoon hy daarom geen mindet pokjes hebbe.

Veelen raaden tegens het bevel van RHAZES, ik denke op het gezag van HUXHAM, voetbaden aan, om de pokjes van het wezen af te trekken, zoo als zy het noemen.

Ik

Ik geloof het geen kwaad doen zal, het vleit ten minften den Lyder; maar, hebben zy 'er daarom minder in het wezen gehad? Ik bouwe op myne waarneemingen, ik heb aan niemand een voetbad laten gebruiken, en heb 'er gezien, die de voetbaden, zelfs van melk, gebruikt hebbende, evenveel, jaa zelfs meerder in het wezen, dan myne Lyders gehad hebben.

Dikwyls heb ik my verwonderd, dat men zig niet bediend heeft van den raad van RHAZES, *ib. p. 285. (Continens. Lib. 18. c. IV.)* die zegt, door de oogen met *antimonie*, in *rosenwater* gesmolten, te waschen, dezelve voor pokjes te hebben kunnen bevreiden in de Dogter van HABUHE, tot groote verwondering van de oude Vrouwen, haare Oppasters! Waarom waschte hy 'er het geheele wezen niet mede? en waarom liet hy toe, zoo dit middel zulk eene kracht hadde, dat zy zoo veele en zoo groote rondom de oogen hadde?

Anderen leggen zuurdeeg aan de voeten

ten tot het zelfde einde; als ik de twee Dogtertjes van den G. van R. ingeënt had, wierdt die raad door eene goede Vriendin zeer aanbevoelen, dog door my afgeweezen, met de voorzegging, dat die Kinderen, de eene van drie, de andere van twee jaaren, zeer weinige puistjes zouden hebben: gelyk ik niet alleen voor de Inënting voorzien hadde, maar uit de Inënting zelve zeer stellig vooruit zeide. De oudste kreeg 'er in het geheel 6: de jongste één op den neus, één op de dye, en rug, in het geheel 5, schoon op den ~~eenen arm met vier, op den anderen met drie steekjes ingeënt.~~

HUXHAM pryst niet alleen dit, en allerley pappen aan, maar gelyk boven gezegd is, ook warme voetbaden van melk en water eenige maalen daags, gelyk ook aderlaatingen op den voet, p. 136. Hy zegt zeer verzeikerende, p. 137. dat deeze manier zeer veele pokjes naar de beenen trekt, en de puistjes, die anders om het hoofd zig uitzetten, vermindert. Ik heb
redenen

redenen te vreezen, dat dit voorschrift geheel, en al, op eene aangenoemene redeneering steunt; althans de volgende waarnemingen geeven daar toe zeer veel rede.

Het is misfchieg der moeite waard, te letten op het getal puistjes in het wezen, tegen dat des geheelen lichaams. - Men moet de puistjes om de wondjes niet mede rekenen, om dat die alleenlyk van de plaatselyke ontfteeking schynen af te hangen; althans wy volgen hier in WATSON.

No.	Over't ligh.	In't wezen.	In't geheel.
1	hadt 29	6	35
2	1	8	37
3	2	0	15
4	12	0	12
5	250	50	300
6	1	0	1
7	41	9	50
8	18	2	20
9	152	35	187
10	70	30	100
11	21	4	25
12	11	4	15

12 hadt 649   148   797 pokjes.

Overdragt Van de andere zyde.

No.	Over'tligh.	In'twezen.	In't geheel.
13	258	55	313
14	100	45	145
15	46	22	68
16	50	14	64
17	3	2	5
18	4	2	6
19	59	2	52
20	43	4	47
21	34	3	37
22	10	5	15
23	258	55	313
24	109	45	154
25	764	236	1000
26	17	2	19
27	6	0	6
28	8	1	4
29	4	0	5
30	43	0	50
31	19	0	25
32	71	0	81
33	11	0	12
34	27	0	30
35	2	0	3
36	240	0	300
36 had	2921	730	3551 pokj.

3551
 5 geeft 710, dat is naa genoeg; van
 het geheel in het aanzigt.

Indien wy dit met de natuurlyke ver-
gelyken, als 'er 10.000 in het geheel
zyn, zullen der 2.000 in het wezen zyn,
en derhalven moeten die altoos te zaamen-
vloeyen, al zyn zy zeer onderscheiden
op het lighaam.

10 Hier uit oordeel'lyk te mogen besluit-
ten, dat 'er nimmer eenige mogelykheid zyn
zal, om de pokjes uit het aangezicht door
geneesmiddelen te verminderen, en dat
de Inënting immer en altoos het beste mid-
del in het algemeen zyn zal, om dat die
minder puistjes over het geheel geeft.

AGTSTE HOOFDSTUK.

Over de rede, waarom de Inënting
sommwylen niet vat.

ONder 90, die ik kort op elkander in-
entte, waren 'er 5 die volstrekt niet
vatteden, dan alleenlyk plaatselyk; ik her-
haalde op twee, tot driemaal toe, de In-
ënting op allerley wyzen, dog ik konde

E² niet

niet dan eene kortduurende ontsteeking
aan het vel toebrengen.

Hier onder bevond zig eene Mevrouw,
(a) die blond en schoon van kleur was,
dat is, blank en doorschynend van vel.
De 4 overige waren bruin, en ondoor-
schynend van vel, hebbende iets zonder-
lings, 't welke ik niet beschreiven kan,
maar 't gene my nogthans deedt denken,
dat men het vooruitzien konde. Ik oor-
deelde daarom, dat Juffer G. I. M., naa eens
zonder uitwerkinge door my ingeënt te
zyn, niet meer behoefde op de proef ge-
steld te worden, als hebbende de uiterly-
ke kleur en gedaante van 3, op welken ik
tot driemaal toe de Inënting vergeefsch
herhaald hadde.

Het voorbeeld van de Mevrouw be-
hoort 'er mischien niet onder geteld te
worden, om dat haare Moeder meende,
dat zy, in haare vroege jeugd, eenige wei-
nige pokjes natuurlyk gehad hadde.

GATTI merkt op, p. 41. dat men over
het algemeen genoomen, onder 100 Men-

(a) Zie de V. waarn. p. 73.

schen,

schen, 5 of 6 vindt, die in hoogen ouderdom sterven zonder ooit gepokt te hebben, het welke vry wel met onze waarneming strookt. HUXHAM p. 130. merkt van gelyken op, dat veelen nooit de pokjes krijgen, schoon geduurig omgaande met die 'er aan ziek zyn.

I. H. R. G. een Jongetje van 10 jaaren wierdt door my ingeënt den 17 Jan. 1770, met stof uit de wond van eene jonge Juffer, welke ik den 7 Jan. met natuurlijke stoffe hadde ingeënt: op beide de armen heb ik drie steekjes gegeven, gelyk Tab. 2. onder H. gezien kan worden.

Den 2den dag was de plaatfelyke ontsteeking zichtbaar, den 3den en 4den tamelyk toegenoomen, en jeukte: den 5den dag bleeven de steekjes des rechter arms even eens; de twee bovenste van den linker arm waren vry groot geworden. Den 6den dag waren de vlekjes vermindert: het water onder een weinig dik, dog boven helder, en niet pokkerig; de wondjes jeukten vry sterk. Den 7den en 8sten ver-

E 3

minderde

mindende de ontsteekingen, maar de tong was beslaagen. Den 9den scheenen de wondjes als etterig te worden, het water was helder, de tong zuiver, nergens eenige pyn. Vervolgens verdweenen zy, en de korstjes vielen af den 12den dag. Den 13den waren de plaatsen, daar de steekjes gegeven waren, nog rood.

Hy bleef gezond, en hadt geen de minste teken van gevat te hebben, dan plaatselyk.

II. Ik entte den 5 Jan. 1770 den Student K. in, op beide de armen, met twee steekjes, zie Tab. 2. onder L., de heldere stof was genoomen van een Jongetje die natuurlyke pokjes hadde. Ik maakte, om het verschil te zien, een scharpje op den linker arm. Den 3den dag waren de plaatselyke ontsteekingen vry zichtbaar, en hy hadde jeukte, voornaamelyk aan de linker wondjes. Den 5den was alles vermeerderd, hy gevoelde ligte jeuking aan den linker arm. De volgende dagen verdweenen de ontsteekingen, en de wondjes genaazen. Den

Den 14 Jan. deed ik op nieuws de Inenting met heldere stof van natuurlyke pokjes, maakende drie steekjes. Den 2den dag, naa deeze, en den 11den naa de eerste inenting, begon de bovenste wond aan de linker arm A. van de eerste inenting, vry sterk te ontsteeken, en op nieuws te teuken.

Dog de nieuwe wondjes kregen geene tekenen van ontsteeking, ook gaven zy geene jeukte; maar het wondje A. gaf een weinig etter. Vervolgens bleef alles even eens, en de wondjes genaazen.

Den 21 deed ik, door middel van een Spaansch vliegpleistertje, ten dertemaale de Inenting, met stof uit den arm van eene ingeente. Den 2den dag daar naa was de plaats zeer ontstooken. Den 4den dag was er eene groote kring om, en een puistje op het vel onderwaarts.

Of schoon eerst zig eene ligte verzwearing vertoonde, en een langwerpige kring, die vry groot was, zoo verminderde dit alles den anderen, en volgende dagen. Hy bleef

volmaakt gezond; deeze reize hadt hy echter eenige zwaarte in beide de armen gevoeld op den 8sten dag, welke ik aan gevatte koude toegeschreeven hebbe.

III. Den 26 Jan. deed ik de Inënting met de naald op den rechter arm van G. G. eene Minne, die 28 jaaren oud was, en met het lancet op den linker, op beide met drie steekjes. Zy klaagde over smertelyke pyn als ik de naald bezigde, en zeide niets te gevoelen van het lancet. Den 3den dag waren alle de steekjes rondom ontstookten, en zeer jeukerig. Den 4den meest in den linker arm, de jeukte vermeerderde nog al in den linker den 5den. Zy had den 6den eene drooge tong, jeukte in den rechter arm, maar geen pyn in de oxels, was walgende, en hadt een bitteren smaak in den mond. Den 8sten dag waren de steekjes van den rechter arm geheel verdweenen, de walging minder. In de volgende dagen genas alles, en het bleek dat zy niet gevat hadde; ik deed echter geene herhaaling, om dat het Kind, 't welke zy de borst

borst gaf, mede ingeënt, nu geheel hersteld was, en zy derhalven niets te vreezen hadde.

IV. De vierde was een Juffertje van 13 jaaren G. J. M. welke ik op beide de armen twee steekjes gegeven hadde, met heldere ingeente stof. Den 5den dag waren de wondjes plaatselyk ontstooken, dog zonder jeukte, zonder pyn in de armen. Zy verdweenen, en de Juffer bleef voorkoomelyk wel. Ik herhaalde de Inënting niet, om de reeds gemelde rede, p. 68.

V. Het geval van Mevrouw de G. van R. oud 29 jaaren, was aanmerkelyker: den 9 Jan. 1770 deed ik de Inënting met heldere stoffe uit eene Ingeëntte, op beide de armen doof drie steekjes, welke allen den 2den dag vry zichtbaar ontsteeken waren, dog zonder jeukte. Den 6den was 'er eene doove pyn in den rechter arm, de wondjes verdweenen.

Ik herhaalde den 16 de Inënting op nieuws met vier steekjes op beide de armen, welke van gelyken ontstaaken, met

E 5

jeukte;

jeukte; ook was de Lyderesse eenigzints
 duizelig den 6den dag, het water dikag-
 tig. Den 7den dag was 'er eenigzints pyn
 in den rechter oer, het water was hel-
 der. De steekjes verdweenen in het ven-
 volg, het water was een weinig verkou-
 den, en bleef zoo eenige dagen. Den
 13den dag waren de armen en de hals
 een weinig rood, dog dit verdween met
 de steekjes, zoo dat ik meene te kunnen
 zeggen, dat zy niet gevat hadde. Zeer
 waarschynelyk heeft zy in haare kindsche
 jaaren, gelyk haare Moeder twyffelde,
 kinderziekte gehad.

Vermits het water door verkoudheid zeer
 pokkerig kan schynen op den 6den, 8sten,
 of andere dagen, en eene koorts invallen
 kan den 9den of 10den dag, waar door
 de Geneesheer geheel en al in twyffeling
 kan worden gebragt, is de zekerste weg,
 dat men de Inënting herhaale.

NEGENDE

DE NIEGENDE HOOFDSTUK, deel

*Over de Inëntingen, die met geene uit-
botting geschieden.*

DE Inëntingen geschieden zeer veel
maalen, zonder dat er eenige zigt-
baare pokpuisten koomen, of schoon alle
andere toevallen op de gewoonelyke ty-
den naa de Inënting plaats hebben.

I. Den 21 April 1769 entte ik een
jonge Juffer in van 22 jaaren, met stoffe,
die my gezonden was van Franeker door
den Zeer Gel. Heere COOBMANS, genoo-
men uit de wondjes van eene andere Juf-
fer, welke door zyn Wel Ed. ingeënt was;
ik gaf op yder arm slegts één steekje. De
wondjes vorderden vry geregeld: vooral
op den rechter arm. Den 7den dag was
de mond beslagen, en de adem rook sterk.
Den 9den klaagde zy van sterke jeukte
aan de wondjes, en hadt hoofdpyn; eene
pynelyke ontsteeking omtrent den flinker
oxel; de pols was rasfer; zy was huive-
rig. Den roden zweette zy vry veel;
hadt

hadt pyn in het hoofd, en in de keel: ook een weinig koorts, het water was dik met zetzels, gelyk in geregelde pokjes; onderwylen waren de roode kringen om de wondjes vry groot geworden: dog den 12den dag begonnen zy te vermindèren; het water bleef nog pokkerig, de blaaren der wondjes begonnen ryp te worden, en te bekorsten: dog daar verscheen geene de minste uitbotting, nog roozigheid.

II. Den 13den dag, naa de Inënting, dat is den 4 May, entte ik een Meisje van 9 jaar in met de stof uit de rechter inëntings blaar van deezee Juffer: dog dit vattede niet; zoo dat ik even onzeker bleef.

Ik entte dit Meisje op nieuws in op beide de armen, deed kleine insnydingen van een-derde duim, lag draadjes met pokstof, die my in het begin van het jaar uit Amsterdam gezonden waren, op de wondjes, en dekte deezee met een kleefpleister, ook lag ik een draatje op den linker arm in het oude wondje, om dat het vogtig was, en eenige dunne stoffe gaf.

1751

Den

Den 4den dag naa dezer tweede Inënting, klaagde zy van pyn aan de fchou-
 ders, de wondjes begonften te draagen.
 Den 9den dag kreeg zy koorts; den 11den
 klaagde zy van pyn in de lendenen. De
 Inëntingen hadden kleine roode kringen,
 de etter wierdt ryp, en bekorste, dóg
 daar volgde geene uitbotting. Omtrent
 het water kon ik geene waarneemingen
 maaken.

Het bleek dus, dat de stof van de eer-
 ste te zwak, en te laat genoomen,
 niet werken konde: en dat ook dit Meisje
 buiten haar, en hare Moeders weten in-
 geënt, mede onder die gene behoorde,
 welke geene uitbotting kregen.

I. Ik keere weder tot de eerste waar-
 neeming, de Juffer van 22 jaaren, en
 het begin gemeld, niet voldaan, onder-
 ging eene tweede Inënting den 4 May,
 met stof op twee lancetten gedroogd, en
 door my genoomen den 30 April van een
 Jongen, die veele pokken, maar van goed
 zoort, hadde; ik deed niet alleen twee in-
 sny-

snydingen, en besmeerde de wondjes wel met de etter, maar lag 'er nog etterdraadjes op, en hegte die met kleefpleisters. Dog de wondjes waren reets geneezen den 8 May, als of 'er niets op gelegen hadde.

De onzekerheid bleef aanhouden, de stof was gedroogd geweest, schoon weinige dagen oud.

Ik deed tot volkoomener overtuiging, eene derde Inënting met versche stof den 16 May, genoomen van één Meisje van 11 jaar, die goëdfoortige pokken hadde. Toen gaf ik drie steekjes op den rechter arm, en twee op den linker, op DIMSDALE's wyze. Dog ook deeze genaazen, en hebben niets anders bewerkt, dan een weinig pynelykheid in de bekoerste wondjes van de eerste Inënting, die niet voor den 24 May volkoomelyk geneezen waren.

no III. Den 12 Dec. 1769 entte ik F. van Ho, een Meisje van 9 jaaren, op beide de armen in, met stof genoomen van den arm eener, die reets twee dagen uitbotting naa
de

de Inënting hadde. Dog deze stof maakte te flechts eene plaatselyke ontsteking, en ettering: En vermits ik ook twee Jongetjes terzelver tyd met die stof Ingeent hadde zonder eenig gevolg, besloot ik, dat deze stof reets te oud geweest was, te meer, om dat ik die zelfde Kinderen weinige dagen daar naa inëntte met een zeer goeden uitslag, en eene uitbotting van 35 en 37 puistjes.

Dog in dit Meisje moest ik wagten, tot dat deze wondjes, die om de tederheid van het vel lang etterden, geheel genezen waren.

Ik entte haar den 29 Dec. op nieuws in met stof die helder was, genoomen van een Meisje welke natuurlyke en goedsborrige pokjes hadde. De Lezer kan Tabl 11. onder H. de afbeeldzels zien der vorderingen van deze wondjes.

Den 4den dag naa de Inënting klaagde zy over pyn in den linker, en jeukte in den rechter arm, het water had de pokkerige kleur, en dikheid, de adem rook geweldig

weldig zuur; dit alles hieldt aan den volgenden dag. Den 6den dag was de pijn en jeukte weg, en het water helderer. Den 7den hadt zy pijn in den linker arm, en de tong een weinig beslaagen, ook verscheenen eenige roode peukeltjes om de inëntingen van den rechter arm, welke den 8 verdweenen; terwyl één puistje aan de bovenste inënting aan den linker arm zig opdeed. De armen waren tot de ellebogen toe zeer rood, en min of meer dik, dog de tong, en het water, waren gezond. Deeze roodheid duurde nog den dag daar aan volgende, de vlek om de Inënting van den rechter arm bleef. Daar kwam vervolgens etter in de wondjes, en de roodheid verdween. Den 10den dag 's avonds klaagde zy over zwaarte in de beenen, en hadt de tong beslaagen, het water was den 11 pokkerig, en dit bleef drie dagen duuren. Den 13den hadt zy pijn in de keel, en zeer dik water; men zag den 14den vier roode vlakjes op den arm; dog die verdweenen; het water bleef pokkerig tot den

den 15 naa de Inënting, en verders kwam 'er geene uitbotting: de Lyderes bleef volmaakt wel, was altoos op geweest, en alleen zeer naauw aan gevoegelyke spyze bepaald geweest, onder het gebruik van de poeders, door DIMSDALE aangepreezen.

Of schoon ik aan deeze tweede Inënting eene genoegzaame uitwerking toeschreef, zoo entte ik tot genoegen van Haare Tante, deeze F. v. H. ten derde-maale in, den 20 Jan. 1770, met de heldere stof uit de Inëntings wond van eene jonge Juffer van 14 jaar, den 9den dag naa de Inënting, welke toen de uitbottingskoorts reets hadde.

Ik maakte vier steekjes op den rechter arm, en vyf op den flinker, welke allen, den 4den dag daar naa, volkoomen geneezen waren.

De eerste Inënting heeft derhalven eene plaatselyke ontsteeking gemaakt: de tweede is geregeld geweest: en de derde heeft de genoegzaamheid van de tweede buiten allen twyffel gebragt.

F

IV. Den

IV. Den 8 Jan. 1770 wierdt door my, te gelyk met nog zes anderen, ingeënt een Jongen van 10 jaar, A. S. met de heldere stof van een Kind van 6 jaaren, welke goede foort hadde, op beide de armen met twee steekjes. Deeze vorderden, gelyk in Tab. 2. onder I. te zien is. Hy klaagde den 6den dag van pyn in de linker oxel, terwyl de wondjes scheenen te verdwynen.

Den 8sten dag, vreesde ik, dat hy niet gevathadde, daarom entte ik hem op nieuws in met stof van zynen Broeder, op dat hy niet natuurlyk zoude besmet worden, om dat zy vier te gelyk onder de Inënting waren.

Deeze nieuwe steekjes veranderden niet, maar scheenen geheel te verdwynen, gelyk de eerste mede deden.

Den 12den dag naa de eerste, en den 4den naa de tweede, kreeg hy koorts, pokkerig water, klaagde van een koperagtige smaak in den mond, en kreeg eene roodheid op beide wangen, als óf de koonen
 beschil-

beschilderd waren met roode verf; dergelyke roodheid was ook elders op het ligchaam, voornaamelyk aan den buitenkant der armen.

Den 13den bleef de roodheid, vertoonde zig ook op de borst: de smaak in de mond was nu bitter, en hy klaagde over sterke pyn in de beide oxels, niet tegenstaande de wondjes allen verdweenen. Hy heeft geregeld op DIMSDALE'S wyze de kwikpoeders gebruikt.

Den 14den was hy nog koortzig, de roodigheid in het wezen, en op de armen wierdt minder, maar toen vertoonden zig duizend kleine puistjes over het ligchaam, en de pis was zeer pokkerig.

Als deeze verdweenen, kreeg hy zyne voorrige kleur, en was volmaakt wel.

Zoo dat de tweede Inënting, al vat de eerste, geen kwaad doet, en de vermindering der inëntingsontsteekingen geen zeker teken zyn van niet gevat te hebben.

V. In eene jonge Juffer van 18 jaaren, A. S. G. twyffelagtig of zy wel gepokt

F 2

hadde,

hadde, deed ik den 4 Jan. 1770 de Inënting op beide de armen met stof van een Meisje, welke, door my ingeënt, toen de koorts van uitbotting hadde.

De steekjes vorderden vry geregeld: zy hadt den 4den, 5den en 6den dag veel jeukte in de wondjes, en in de schouders eene zwaarte, als of zy geslagen was: de tong bezet, en een bitteragtigen smaak. Den 7den pyn in de rechter schouder, en voet: het water was helder, dog 's andereendaags zeer pokkerig: het been was als geheel styf, de smaak als vooren. Den 9den dag hadt zy koorts, en pokkerig water, een beslagen tong, en walging. Den 10den dag verminderde de Inëntings vlekken, zy had sterke beevingen in de beenen, eene ondraagelyke jeukte, en roodheid over den rug, en kleine puistjes, die verdweenen.

Den 15 Jan. gaf ik op nieuws op beide de armen, drie steekjes met stof van eene Mevrouw, door my ingeënt, die zeer vol was; ik verkoos deeze, om dat het
Meisje,

Meisje, waar van ik eerst de stof nam, maar 3 puistjes gehad hadde. Dog deezē stoffe werkte niets anders uit, dan eene kleine plaatselyke ontfteeking, en een weinig jeukte op den 7den dag, wanneer zy wederom over pyn in den arm, als met een stok geslagen, klaagde; het water bleef altoos helder, en alles verdween.

Zy is derhalven aangedaan geweest door de eerste Inënting, en veilig voor toekomstende besmetting.

VI. Den 17 Jan. bediende ik de Inënting aan een Jongetje van 8 en een half jaar, G. K. G. op beide de armen met drie steekjes. Den 5den dag waren 'er vry groote kringen om, dog die verdweenen, langzaamhand; hy klaagde over jeukte, en pyn in de linker oxel; het water wierdt pokkerig, en bleef zoo gedurende drie dagen, toen hadt hy vry sterke buikpyn, mischien van de koorts, mischien van de koude voeten. Den 10den dag was het water helder, dog zeer pokkerig den 11den, 12den en 13den dag.

F 3

Daar

Daar verscheen geene uitbotting, de inënting korstjes vielen af, en alles verdween.

Ik oordeelde deeze toevallen genoeg, om hem niet weder in te enten.

VII. Den 20 Jan. entte ik op zyn verzoek, een Man, van 42 jaaren, pokstof in op beide armen, geevende drie steekjes op den rechter, en twee op den linker arm: ik hadde de stof genoomen uit de inëntings blaar van eene, die ik zelf ingeënt hadde, en geregeld pokte.

De inëntingen vorderden, dog schieleker dan gemeenlyk: de blaartjes, anders bleek als gebrand, wierden paarschagtig.

Het water was pokkerig den 6den dag. Den 7den helder, maar hy hadt pyn in beide de armen. Den 8sten dag kwam 'er etter in de wondjes, een verdween; hy klaagde over hoofdpyn, zwaarte in den linker arm, en in de linker zyde.

Vervolgens verdweenen alle toevallen, en de korstjes vielen af, zonder eenige uitbotting.

Volgens

Volgens MURRAY's opmerking, heeft dit ook in Zweden plaats gehad, *ib. p.* 408.

Van de 90 derhalven, zyn 'er 7 geweest, die geene uitslag hadden.

Dit getal vergeleken met de optelling, welke de Heer VERSCHUIR opgeeft uit WATSON en GATTI, doet zien, dat het niet veel verschilt, want onder 330, wierden 'er 31 gevonden zonder uitslag, dat is uit 10, 1.

Het is uit deeze waarneemingen zeer waarschynelyk, dat in de natuurlyke besmettingen het zelfde omtrent even veelmaalen gebeurt.

Echter is het noodzaakelyk, op alle de toevallen, en mede op de verandering in het water te letten, zal men met recht de Lyders verzekeren, bevryd te zullèn blyven, of schoon 'er geen uitbotting geweest is. De herhaalde inëntingen, door my gedaan op de opgenoemde Menschen, bevestigen 't gene de Heeren DIMSDALE, GATTI, WATSON en VERSCHUIR hier omtren aangetekent hebben.

TWEEDE VERDEELING,

Over de Voorbereiding, Specifische Middelen, Voedzel, Lucht, Koude, enz. in de ingeënte Kinderziekte.

EERSTE HOOFDSTUK,

Over de Voorbereiding.

WAnneer wy met oordeel letten op den aart der Kinderziekte, op derzelve byzondere toevallen, en verschillende uitwerkingen in verscheidene Menschen, zullen wy zeer klaar ontdekken, dat men *a priori*, dat is by redeneering, geene middelen kan uitvinden, welke het byzonder gestel of temperament van het lighaam zoodanig kunnen veranderen, dat het gene eerst ongunstig was, nu gunstig wordt. Dat immers is de voorbereiding, welke zo veele Geneesheeren noodzaakelyk gehouden hebben: voornaame-lyk in een tyd, als men de pokken enkel beschouwde als eene geregelde ziekte van ontsteeking, met min of meer bederf in
de

de vogten, aan welke beide men toefchreef de veelheid van pokken, welke of flegte gevolgen hadden, of de Lyders in het graf fleepen.

Deeze voorzorge wierdt al van RHAZES zeer naauwkeurig aangeraaden, gelyk blykt in zyn *V. hoofdfh. p. 47.*

Aderlaatingen moesten volgens deezen gefchieden in allen, die 14 jaaren berykt hadden, in de jongeren moest men natte koppen zetten: de vertrekken moesten koel gehouden worden, de fpyzen verkoelende zyn, hy keurt evenwel, het jonge geitenvleesch niet af, en beveelt zeer aan de geley, of lil van hunne pootjes, ook nat van kalfsvleesch, van hoenders, faifanten, en korthoenders, het vleesch van gelyken, dog klein gefneeden, en met verjuis toege maakt.

Tot drank, water met sneeuw verkoelt of zuiver fonteinwater, dog koud: ook moest men daar mede de kamer befproejen.

Verders pryst hy allerley verkoelende en zuure, ook ingelegde, vrugten aan.

Die heet van aart zyn, moeten 's morgens garstenwater, gemengd met een-vierde sap van granaatappelen, gebruiken; maar die minder heet van temperament zyn, eene ptisaan van gebrande garst, *savie* met suiker.

Onder de spyzen moest men mengen, azyn, linzen, granaatappelen, en verjuis; *met deeze dingen*, zegt hy, *zult gy het bloed dikker maaken, en verkoelen, zoo dat gy de opbruizing, en de uitbotting van puisten, zult voorkomen.* Vermits hy deeze zelfde levenswyze ook tegens pestilentiaale ziekten, pleuris, keelontsteekingen, enz. aanpryst, blykt het klaar, dat hy de pokjes als eene ontsteekende ziekte heeft aange-merkt.

Vervolgens keurt hy af het gebruik van versche melk, wyn, dadels, honig, en al wat zoet is. Hy oordeelt nadeelig alle zaamengestelde spyzen, uit vleesch, uyen, olie, boter, en kaas, *isfidbadgat* genaamd by de Arabieren; het vleesch van schaa-
pen, en osfen; van sprinkhaanen, en jong
gevo-

gevogelte; allerlei ingelegd eeten met speceryen, en heete zaaden. (a)

In tegendeel raadt hy allerley groentens aan, die verkoelende, en versch zyn, zelfs concommers: maar voor pompoe-
nen, of, zoo als MEAD het overzet, voor zoete meloenen, moet men zig vlytig wagen; zagte visch evenwel vergunt hy zynen Lyders.

Hy verbiedt arbeid, baden, byslaap, wandeling, en paardryden; het drinken van stilstaande wateren, en het eeten van vrugten die verzengd, en peulvrugten die vervuurd zyn.

De afgang wil hy week hebben, en dit met damascener pruimenwater, en zuiker bewerken; en met wey van melk, en zuiker.

Voor al, zegt hy, zoo verbied het eeten van vygen, en van druiven: om dat
vygen

(a) In de overzetting van MEAD *ib. p.* 365. staat, hy moet zig onthouden ----- van schaapen, en osenvleesch; van schel-vischen, heete ingelegde dingen, en heete zaaden; in plaats van deeze, mag hy eeten in tyd van besmetting, jong gevogelte, enz.

vygen puisten veroorzaaken, en de druiven het bloed tot gisting doen hellen. Indien de lucht niet deugt, moet het aangezicht met sandelwater en campher afgewaschen worden.

Kleine Kinderen, en die nog zuigen, moet men koppen, als zy de vyf maanden verby zyn, voornaamelyk als zy vet zyn, blank, en roode koonen hebben. De Minne zelve moet op gelyke wyze gevoed worden.

Zyne geneesmiddelen zyn meest al van de zelfde zaaken.

Deeze levenswyze wordt nu nog gevolgd, met dit verschil, dat men voor al geen vleesch, hoe genaamd, toestaan wil eenige weeken, of dagen voor de besmettinge; zekerlyk om dat het vleesch verrotten kan in onze maag, en voedzel geven, 't welke naa de verrotting helt. Dit redeneert zeer wel. Maar de vraage is, heeft men eerst de Menschen ingeënt, en hun vleesch, boter, eyeren, wyn, enz. toegestaan, en is men naa dit naadeelig bevon-

bevonden te hebben, verandert, en overgegaan om dit alles weder te verbieden? Ik geloof neen; men heeft by voorbeeld BOERHAAVE gevolgt, deez heeft SYDENHAM genoegzaam woordelyk uitgeschreeven, en deez heeft de Arabieren gelezen, voornaamelyk RHAZES; en RHAZES was in dit vooroordeel; en daarom moet men nu die voorbereiding of *praeparatie* ondergaan!

Laat ons de ondervinding raadpleegen. De Ryken eeten veel vleesch, en botergebak, drinken wyn, enz.: de vraag is, of 'er onder den grooten hoop veelen gevonden worden, die blind, sterk geschonden, en met groote naaden bezet zyn? het antwoord is, *slegts enkelen.*

De arme lieden in onze groote steden, eeten voor zeker weinig vleesch, en weinig botergebak, zy drinken geen wyn, derhalven moeten die lieden zeer gelukkig door de Pokziekte koomen. Maar helaas! hier worden de aller-elendigste gevonden, veelen zyn aller-erbarmelykst geschonden,
veelen

veelen blind, lam en stom uit de pokken!

De Boeren Kinderen, die niet als meel-spyzen nuttigen, en weinig vleesch; die altoos karnemelk, of zoete wey drinken, geeven zommigen, die afgryzelyk geschonden zyn.

Ik besluit hier uit, dat het *diaet* of levensaart 'er zeer weinig toe doet.

Dog gesteld, de levensaart konde die gunstige schikking te wege brengen; hoe langen tyd zal daar toe vereischt worden? WATSON en DIMSDALE willen 9 of 10 dagen het lighaam voorbereiden.

Kan een eenig verständig, en wel redeneerend Leezer gelooven, dat men in dien korten tyd een lighaam geheel en al veranderen zal? Kan men gelooven, dat eene aderlaating, dat is, eene kleine vermindering van bloed, of eenige voorafgaande buikzuiveringen, het lighaam gunstig schikken zullen tot de pokjes?

Ik hebbe 'er geen één voorbereid, om met myne Medebroederen in de konst te spreken,

ken, ik heb omtrent 20 volgens DIMSDALE, kwik en *antimonie* gegeven; 10 als WATSON behandelt, en geen kwik gegeven; 60 heb ik volstrekt niets voorgeschreeven gedurende den geheelen loop der ziekte, en juist die gene, welke ik op WATSON's of DIMSDALE's wyze behandeld hadde, hebben de meeste pokjes gehad, twee Kinderen uitgezonderd, die aan de borst waren.

Allen evenwel heb ik, gedurende de ziekte van de Inënting af, vleesch en wyn verboden: zommige konden het uit armoede niet eten, en waren 'er niet beter aan; eenige hebben intusfchen vleesch gegeten, zonder ongemak.

Al wat te vreezen is van het vleesch en vet eten, is myns bedunkens eene ongesteltenis in de maag, die nadeelig zyn moet, als de uitbottingskoorts op handen is; maar in de meeste heb ik bevonden, dat zy tegens de koortstyd weinig eetlust, en zelfs van vleesch, als het op de tafel kwam, een afkeer hadden; de Natuur leert dan,

dan, dat men in dien tyd geen vleesch moet eeten; maar dit doet eigentlyk niets tot de voorbereiding.

Zommige der Kinderen hebben tegens myn gevoelen, zelfs te veel zuikergebak, botergebak, en zoetigheid gegeten; dog als het temperament geschikt was, heb ik 'er niets kwaats uit zien voortkoomen.

Men zoude nu eens eenige honderd moeten inënten, en laten dezelve alle dagen vleesch eeten, om opzettelyk waar te nemen, of het wel eenig kwaad deedt: ik geloof neen, aan die het gewoon zyn, want alle Lyders behooren na hunne gewoonte behandeld te worden; die gewoon zyn te arbeiden, moeten arbeiden; die gewoon zyn stil te zitten, zig stil houden, enz. En op deeze wyze, kunnen wy reets veel van RHASES regelen aftrekken.

Door RANBY's manier, die volgens het getuigen van GATTI niet voorbereidt; door de voldoende waarneemingen van GATTI worden alle de voorbereidingen onnut, ten weinigsten zeer onverschillig; voeg hier by

by het getuigen van DIMSDALE, p. 82. die zelfs zegt, dikwyls verplicht geweest te zyn, zonder voorbereiding in te enten, en nogthans altoos de zelfde goede uitwerking gezien te hebben. Dit alles heeft my recht gegeven, om te denken, dat veel van die voorzorge, indien niet geheel en al, kan agtergelaaten worden, uitgezonderd in volle lighaamen, en enkele byzondere gevallen. Aderlaatingen konnen immers van nut zyn in zeer bloedryke gestellen: gelyk HUXHAM te recht aanmerkt, p. 135.

WATSON die 10 of 12 dagen voorbereidde, volgens VERSCHUIR's getuigen p. 25. zegt nogthans p. 42. dat het beste *nostrum* of geheim is, om niet te veel te purgeeren, en niet te veel voorbereiding te maaken.

Daar is nog deeze rede tegen, dat de Lyder, geduurende de voorbereidinge, zeer bevreesd is om de onzekerheid der uitkoomst; het doet derhalven tot het vrolyk zyn, wanneer hy schiekyker uit zyne vreeze gered wordt. G Ik

Ik zoude nu de redeneeringen van GATTI in myn voordeel kunnen gebruiken, dog dan vreeze ik die genen te zullen beledigen, welke nog veel op hebben met de voorbereidingen, en allerley geneesmiddelen. Lees dan dien onvergelyken Schryver, weeg zyne drangredenen, en Gy zult met hem, en my toestemmen: dat de voorbereiding een enkele klank is, en dat wy haar niet kunnen te wege brengen; eer zullen wy 'er een *specifiek* tegen vinden, 't welke ik niet volstrekt onmogelyk stelle.

TWEEDE HOOFDSTUK,

*Over de Specifica, of byzondere
Geneesmiddelen.*

Uit de geheele houding van RHAZES blykt, dat hy veel vertrouwen stelde in de geneesmiddelen, vooral in den azyn, roode roozen, granaatbloemen, en derzelver bast, sandelhout, en campher; hy heeft ook sterke kracht aan de antimonie toegeschreeven,

schreeven, gelyk p. 258. of in zyn *Continens* blykt.

Hy geeft nog een fyroop op, *cap. V. p. 71.* die naar zyn zeggen, de kracht van alle fyroopen overtreft; ten ware 'er, zegt hy, een fyroop van paalen was, die de Indiaanen maaken, en welke zy zeggen, dat als iemand reets 9 pokpuisten heeft, en hy 'er van drinkt, de rode niet voor den dag zal koomen!

Wy kennen zoo min als RHAZES de compositie van dien fyroop, maar wy weten zeker, dat de fyroop, van RHAZES zoo hoog opgevyzeld, de Pokjes niet belet, nog de Pest.

BOERHAVE vleidt zig, dat men een *specifiek* zal vinden in de antimonie, en de kwik, wel gemengd, waar van alle scherphheid weg genoomen is, § 1392.

Dog hoe groot een doorzigt hy 'er in gehad heeft, blykt uit de 1381. *afdeeling*, p. 347. waar in hy de pokjes, volgens zyne gewoone wyze van redeneren, gemakelyker stelt in de Kinderen, Vrouwen,

en die van een zwak gestel zyn; en in tegendeel in de Bejaarden, die afgewerkt zyn, en in de Ouden slimmer.

De Inënting leert ons het tegendeel, de kleine Kinderen, gelyk DIMSDALE p. 11. te recht opmerkt, kreigen de meesten, en de gevaarlykste! En MURRAY tekent aan, dat oude Mannen, zelfs van 84 jaaren, zeer gelukkig door de Kinderziekte geraakten, *ib.* p. 403.

DIMSDALE zegt uitdrukkelyk, dat Kinderen van de twee jaar af, Bejaarden, en oude Lieden tot 70 ingeënt zyn, zonder een eenig kwaad toeval, p. 12.

BOERHAVE gaf, *antim. diaph.* met de *nitrum*

fixatum nog vereenigd dr. vj.

merc. dulcis dr. β.

sal polychresti dr. j.

f. Pulv. divid. in doses N. xxiv.

waar van alle drie uren één moest gebruikt worden met *zoete buy* of *wey* unc. jv. derhalven 8 poeders op een dag, en eenderde van 30 gr. *merc. dulcis*, dat is 10 grein.

Ik

Ik twyffele niet, of de meesten zouden 'er van aan het kwylen raaken.

DIMSDALE geeft slegts 8 grein *calomela*, en een-achtste gr. *tart. emet.* om den anderen dag in Bejaarden, in Kinderen minder.

Hier door wil hy de pokpuisten vermindern; wy weeten, dat de *Suttoniaanen* veel *kwik* gebruikt hebben, zommigen kwylden 'er van; dog zoo verschillend redeneert het menschdom! WATSON p. 33. beweert, dat de *kwik* niet alleen niets doet tot de vermindering der pokjes, maar zelfs dat hy de puisten vermeerdert.

Ik geloof nog een, nog ander: het is my gebleeken, dat, als ik de *kwik* ingaf met de *antimonie* op DIMSDALE's wyze, alle de Lyders 'er van braakten, zeer aangedaan waren, en niet beter dan anderen voeren. Om dit braaken voortekoomen, liet ik de *antimonie* 'er uit; naderhand gaf ik slegts een weinig *jalapa*, of *casfia*, of iets anders, het was al het zelfde. Eindelyk gaf ik niets, hoe genaamd, en myne Lyders waren, myns oordeels, vroly-

ker, niet vermoeid, en kreegen geen meerdere, nog mindere, puistjes.

MURRAY, zekerlyk uit vooroordeel, meent, dat men door *teerwater*, en de *conium* of *waterscheerling*, met *teer* tot pillen gemaakt, de pokziekte gemakkelyker maken zoude, p. 404. En nog meer heeft hy op met de *calomela*, de *campher*, de *alaë*, en *gom van pokhout*. Hy besluit nogthans, dat 'er geen *specifiek* zal gevonden worden, om dat die middelen de pokken niet hebben kunnen voorkoomen.

Evenwel moet men niet meenen, als of ik niet, naa bevind van zaaken, eenige middelen gegeven hadde: het tegendeel is waar; als 'er verstoptheid was, die nadeelig zyn konde, gaf ik een ligt buikzuiverend middel; als de koorts te hoog liep, een verkoelenden drank; als de krachten scheenen te bezwyken, een verkwikkenden en versterkenden, enz.: dog dit noeme ik geene specifieke middelen.

Hoe het ook zy, ik keure tot nog toe de *kwik*, en *antimonie* geheel af, en doe de

Inën-

Inënting, naa eerst onderzocht te hebben, of de Lyder volgens zynè gewoonte wel is, dat is, geene toevallige ziekten van koorts, of dergelyk heeft? dan immers moeten die eerst geneezen, en afgewagt worden.

Ik besluite dit Hoofddeel met het gepaste zeggen van HUXHAM, die nog niet voldaan schynt van de kwikmiddelen, en kina, voor zoo verre zy als algemeene *specifica* opgegeeven zyn: en het eene dolheid noemt, de zelfde middelen in alleley gestellen te geeven, p. 132.

D E R D E H O O F D S T U K ,

Over het Voedzel, de Lucht, Koude, enz.

DAar is reets zoo veel gezegd over het voedzel, dat men ligt begreipen zal, dat ik genoegzaam alle voedzel goed stel-
le, waar aan iemand gewoon is: evenwel met maaten. Het is redelyk, en noodzaakelyk, dat de Lyder door zyn toedoen de pokziekte niet ongeregeld doet zyn.

In zoo verre heb ik by allen gezorgd, dat men de uiterstens belette, te veel houd ik schadelijk, en ook te weinig.

Maar alle die bedillende viezigheden, gelyk de *Suttoniaanen*, en nog veelen in hunne practyk hebben, houde ik volstrekt onnut, en belaggelyk.

Die zelfde regel van gemaatigdheid keure ik goed omtrent het genieten van de lucht; een Boer aan de koude lucht gewoon, ingeënt zynde, moet naa zyne gewoonte de lucht genieten: maar eene tedere Juffer gewoon in eene warme kamer op eene goede sfoof te zitten, aan het strand by de Noordzee te brengen, in het hartje van den winter, dunkt my is zeer buitenspoorig! De *Suttoniaanen* evenwel hielden van die konsten.

Ik verklaare, dat ik alle deeze veranderingen zonder vooroordeel, en met oplettenheid heb naagegaan, zonder te kunnen bepaalen, of 'er noodzaakelykheid in was, of niet. De meesten liet ik aan hun eigen wil, en verkiezing over: veelen volgden

volgden de mode, en reeden met de koets door de stad, ik belette deeze gril niet, als men 'er op gesteld was: by zommige was zy 'eene nieuwigheid, voor de Kinderen een tydkorting: de Huurkoetziers stonden 'er best by, het maakte ook anderen gaande, enz.: maar met bedaardheid het stuk ingezien zynde, is het genoeg in huis wat om te loopen, of in den tuin, en op straat te wandelen, als het goed weder is.

In die genen nogthans, daar de ziekte heviger treft, en, volgens de voorgewende stelregel, de open en friske lucht volstrekt nodig zyn zoude, is het genot 'er van onmogelyk: zy houden het bed uit noodzaakelykheid, en kunnen niet op zyn, veeltyds zyn de oogen te veel aangedaan, en kunnen het licht niet verdraagen, of wel de puisten beletten het zitten, staan, en loopen, zoo dat zy van zelve tot het bed gedwongen worden.

Indien nogthans de kamer benaauwd, vol damp, en uitwaasfeming is, ben ik

ter voor, die te laten doorwaajen, evenwel te beletten, dat de Lyder geen togt vatte geduurenden dien tyd.

Wanneer de koorts van uitbotting veel hoofdpyn, en duizeligheid, of wel benaauwdheid veroorzaakt, dan is de friske lucht het beste middel, om die te verdryven; en meest al vinden zig de Lyders ter door verkwikt.

Omtrent de koude, ben ik mede van oordeel, dat matigheid best is, en zyne gewoonte te volgen: is het niet ongerymd op de spyzen te letten, uit vreeze dat de ingewanden ontftellen zullen? en onderwyl en het lighaam, door het aan buitengewoone koude bloot te stellen, aan verftopte uitwaasfemingen, en rheumatike ziekzens te willen overgeeven?

DERDE

DERDE VERDEELING,

Over de Inëntinge, Pokstoffe, en kaare
 uitwerkinge.

EERSTE HOOFDSTUK,

Over de verkiezing der Stoffe.

DE pokjes wierden wel eer, gelyk als
 nog, gezegd ryp te worden, dat is:
 het heldere vogt in het blaartje of puistje
 bevat, wordt langzaamerhand dik, en gaat
 over tot witte etter; en deeze verdroogt,
 maakt een korst, en valt af; maar in zom-
 mige blyft nog onder de korst eenig scherp
 vogt zitten.

Men kan derhalven de stof der puisten
 in drieërley staaten beschouwen, in dien
 van dunheid, van etter, en bekorsting.
 De Inëntings wondjes of steekjes, geeven
 de zelfde verschillenheden.

De ondervinding evenwel leert, dat men
 met de stof van deeze drie verschillende
 staaten kan inënten, dog met geene ge-
 noeg-

noegzaame zekerheid: want het schynt, dat de ziekte, zoo wel als de etter, op zekere hoogte koomende, haare besmettende kracht geheel verliest, gelyk wy by de Inënting van het Hoornvee veelvuldige maalen gevonden hebben, voor al als de Beesten, daar wy de stof van naamen, begonnen te beteren.

De voornaamste Engelschen, waar onder wy RANBY, DIMSDALE, en WATSON tellen, kiezen de heldere stoffe, zoo van de Ingeënten, als natuurlyke pokjes: voornaamelyk ten tyde genoomen als de uitbottings koorts reets daar is.

De ondervinding heeft my geleerd, dat ik altoos geslaagd hebbe, wanneer ik dunne stoffe nam, ook etteragtige: maar die ik onder korsten weghaalde, is by my in verscheidene gevallen vrugteloos bevonden.

Men loopt derhalven groot gevaar, als men dit onverschillig behandelt: want men dient 8, 9, zomtyds 10 dagen te wagten, eer men zeker is, uit het beloop der wondjes,

jes , dat de stof gevat heeft , en men op nieuws kan inënten ; in welken tyd de Lyder natuurlyk besmet kan worden , waar van ik meer dan een voorbeeld bygewoond hebbe .

Maar het is onverschillig , van welk eene soort men de stoffe neemt , van afgezonderde , of zaamgevloede : evenwel verkieze ik die van geregelde natuurlyke pokjes ; en als ik van Ingeënten kan krijgen , geef ik de voorkeur aan de heldere stoffe uit de wondjes , op den 9den dag , of den 8sten naa de Inënting , mits dezelve geregeld voortgaan .

De stof die onder de korsten zit , kan wel eene plaatselyke ontsteeking maaken , maar met geene zekerheid pokjes te wege brengen .

Als het zyn kan , stelle ik best te zyn , de stof onmiddelyk van den een den ander in te enten ; en hier toe is gevoegelykst de Ingeëntene , gelyk DIMSDALE wil , te brengen in de kamer der gene die natuurlyk of door konst pakt . De onder-
vinding

vinding heeft my geleerd, dat de besmetting niet zeer schielijk ingeademd wordt, al bleiven de Ingeëntens eenige minuten in de kamer, daar een of meer aan de pokjes ziek zyn: dit is my gebleeken, als ik drie inëntte met stof onder de korst van eene ingeënte weg gehaald, die niet vatteden, schoon zy eenige minuten in de kamer bleeven, daar drie ingeënte waren, die zeer veele puisten hadden; want ten tweedemaal ingeënt zynde, wierden zy geregeld ziek, en kreegen pokjes op de juisten tyd van de tweede Inënting.

Echter houde ik dit schaadelyk, als men van natuurlyke pokjes de stof neemt; dikwyls heb ik kleine Lyders aan myn huis doen brengen, en in myne spreekkamer geplaatst, dog de perfoonen die ingeënt zouden worden, in eene kamer daar naast; op deeze wyze geschiedde de bewerking even veilig, en men zag de Lyders niet: welker gezigt zomwylen veel affchrik maakt.

Ik heb de stof op lancetten gedroogd, gebruikt,

gebruikt, dog dit fchynt my toe onzeker te zyn, vooral als men zelf de ftoffe niet verzamelt.

Best bevond ik my, als ik in een klein zilver verguld doosje de ftof haalde, en die warm hieldt, en vervolgens ter plaatze daar het nodig was, bragt, en gebruikte.

Als ik veelen inënten wilde te gelyk, lag ik eenige draatjes op den bodem van het doosje, en vergaderde van natuurlyke pokjes zoo veel ik konde, dan bleef de etter langer vloeibaar, en konde beter met het lancet gekreegen worden, zonder de purt te kwetzen.

Het is niet nodig, juist een zilverdoosje daar toe te hebben, een klein yvoir doosje, een nooten dopje, of kersfen fteen zoude even goed zyn.

Met een draat kan men de pokstof lang bewaaren, en verzenden in brieven, als men ze tusfchen een blaasje, of in een goudvlies legt.

TWEEDE

T W E E D E H O O F D S T U K ,

Over de veelheid der Pokstoffe.

Uit de proeven in het algemeen genomen blykt, dat, om met GATTI te spreken, eene *atomus* genoeg is, wanneer die wel in het bloed komt, om iemand de pokjes te geeven.

Een zeer klein dropje derhalven, konde met een enkel steekje te geeven, op eenige plaats van het lighaam voldoen: En evenwel geeft men dikwerf meerder steekjes, dat is, men brengt teffens veel meer smetstofte in het bloed, en wel om de zekerheid, of een of ander steekje niet vatten mogte?

Volgens alle geschikte redeneering, moesten de Lyders meer pokjes hebben, hoe zy meer stof kreegen; en nogthans is dit niet waar. Zie daar eenige proeven.

Door

Door my wierdt ingeënt

No.	steekjes.	dus steekj. en puistj.
1. op beide de armen	2	4 - 15
2. dito	-	4 - 12
3. dito	-	4 - 300
4. op een arm 1. d'and.	2	3 - 3
5. dito	-	3 - 50
6. op een arm	3	3 - 4
7. - - - -	2	2 - 1000
8. op een arm 3. een	2	5 - 4
9. op een arm	2	2 - 230
10. op yder arm	3	6 - 12
11. op een arm 4. d'and.	3	7 - 4
12. op een arm	2	2 - 1500

Het is derhalven klaarblykelyk, dat het geene verandering maakt in de ziekte als ziekte, maar het is evenwel zeer noodzaakelyk, niet te veele steekjes te doen, om dat yder steekje plaatselyke toevallen kreigt: welke dikwerf, vooral als 'er veele puistjes rondom koomen, zeer pynelyk zyn, den arm hevig doen zwellen, en lang zweeren, of wel open bleiven lang naa dat de pokziekte geheel over is, het welke voorgekoomen kan worden.

Ik heb daarom meest al maar op eenen
 H arm

arm ingeënt, en slegts twee steekjes gegeven, of schoon een genoeg zy.

DERDE HOOFDSTUK,

*Over de gevoegelykste plaats tot
Inënting.*

VErmits het bloed ons geheel lighaam doorloopt, is het om het even waar men inënt, op de hand, arm, de beenen, borst, enz.: om de plaatselyke ontsteeking evenwel, en de veele puisten die 'er dikwyls om heenen koomen, is het niet onverschillig; het is dan best zulke te verkiezen, daar geene zintuigelyke deelen (a) by leggen; de arm, van het schouder tot de hand toe, is derhalven zeer gevoegelyk. MURRAY verkiest eene enkele infnyding op den slinker arm, om dat men den rechter meer beweegt, en met rede: te meer om

(a) De onsterfelyke M z a d verhaalt *of the Inocul.* pag. 342. dat het veroordeelde Meisje van 18 jaar, op welke hy op de Chinesche wyze door een steekwiek met pokstof in den neus te steeken, de proef deedt, onmiddelyk zwaare hoofdpyn leedt, dog evenwel *ge- ras.*

om dat het onnut is, beide de armen te pynigen, en 'er de pokjes niet door verminderd worden; hy voegt 'er by, dat eenige het been verkiezen. De meesten verkiezen in den arm het steekje te doen even onder den punt van de *deltoides*. Dog dit is zeer ongemakkelyk by Mans, Vrouwen, en Kinderen; zy moeten zig dan telkens ontkleeden, als men de wond bezigtigen, of verbinden zal.

Ik hebbe het daarom altoos verkoozen in de Vrouwen te doen aan den buitenarm even boven den boord der mouwen, op dat de inëntings plaats bedekt zou bleiven: en het wondteken, als 'er een diepe verzwearing by kwam, mede naderhand bedekt zyn zoude.

In Mans, deed ik de Inënting even boven den boord van de hembdsmouw; maar naar binnen: om de zelfde redenen.

In Kinderen gebruikte ik de zelfde voorzorge, zoo in Meisjes, als in Jongens.

De pyn in de armen, en oxels heb ik bynaa nimmer kunnen voorkoomen; ik

geloof, dat die enkel toevallig is, door dien de *nervus cutaneus* aan den binnenarm verspreid legt, gelyk aan den buitenkant de *musculo cutaneus*. In eene Vrouwe was de pyn in de beide armen niet alleen op den 6den dag, maar zy klaagde, dat zy de weerpyn tot in de borsten voelde, zekerlyk om de vereeniging van de velzenuw des binnenarms met de tweede ribzenuwe, die zig door de mam verspreidt.

Als men tusfchen duim en vinger inent, lydt de geheele velzenuw, welke van de *muscularis* van *Monro* afkoomt; gelyk in myne Platen over de arm en handzenuwen gezien kan worden.

Alle deeze zenuwen vergaderen zig in den oxel, en misfchien is de pyn daarom op die plaats hevig. Ik heb nooit zoo veel aandoening waargenoomen, als wanneer 'er veele puisten om de wonden op den buitenarm, vooral in Vrouwen, kwamen.

Misfchien was het best, by de Vrouwen even als in de Mans, de binnenarm te verkiezen; veelyds immers laaten de steekjes
geene

geene petten naa, en al bleeven die, worden ze meest door handschoenen bedekt.

VIERDE HOOFDSTUK,

Over de Werktuigen, met welke de Inënting best gedaan wordt.

OM de Inënting te doen, wordt alleen vereischt, dat men een weinig stof in het bloed brengt, en die stof kooft 'er in, zoo draa wy het *epidermis*, dat is de opperhuid, een weinig doorgesneden, of doorgeslooken, hebben.

Men kan daar toe alles gebruiken wat maar steekt, een gemeene naald, een oognaald, een lancet, of byzondere mesjes, dog hier omtrent is geen verschil in de uitwerking. Ik heb van alles gebruikt, en een gemeen lancet allerminst pynelyk gevonden.

Die ik met een gemeene fijne naai-naald inëntte, klaagde van de meeste pyn; daar het lancet ongevoelig werkte by de zelfde.

Maar het glinsterend lancet doet zom-

mige die wat teder zyn, en Kinderen, ligt beeven; in zulk een geval, verdient een oognaald de voorkeur, of een dergelyk mesje. Die omstandigheden beminnen, maaken 'er van allerley gedaante, eenvoudig, of zeer zaamengesteld, gelyk die welke het Genees- en Heelkundig Gezelschap van Rotterdam met eene uitvoerige plaat verbeeld heeft.

Gevonden hebbende, dat de naai-naalden te stomp van voorpunt zyn, heb ik ze naderhand plat op een oliesteen gesleepen, en tusfchen de vingers gehouden, en de Inënting zeer ligt en wel 'er mede bewerkt; men kan zulk een in een houtje zetten. De eenvoudigste wyze is voor zeker de beste, vooral als men zelf het werktuig maaken of vermaaken kan; meest nogthans heb ik my van het lancet bedient.

De steek bringe ik schuins door de opperhuid, en 'er even onder: zonder my te stooren aan een enkele droppel bloeds; de ondervinding heeft my by veelen geleerd, dat dit niet altoos kan voorgekomen

men worden, althans niet by Kinderen, en dat het bloeden de besmetting niet hindert, als de stof slegts wel gekoozen zy.

Evenwel oordeele ik niet kwaad te zyn, dat men de drop niet afveegt, maar liever laat droogen.

Wanneer ik om de verandering, een Spaansche vliegpleister wil aanleggen, snyd ik een klein sneedje in een kleefpleister, meng een weinig fijn gestooten Spaansche vliegen met wat basilicum, en leg die op het sneedje van de pleister; vervolgens leg ik om het verschuiven te beletten, 'er een grooter dekpleister overheen; binnen vyf of zes uren is het blaartje bekwaam: dan snyd ik het open, of wel ik maak een klein gatje, en breng 'er een klein draadje met pokstof doortrokken in of onder: waar mede ik altoos zeer wel geslaagd ben. Deze manier is best, als men iemand zonder zyn weeten wil inënten, of als hy bang is voor een wondje, hoe klein ook aangebragt.

In het algemeen evenwel heb ik opgemerkt,

merkt, dat de ontsteeking zeer hinderlyk is, die op de Spaansche vlieg volgt, en dat de ettering naaderhand zeer lang kan duuren.

Om deeze, en de voorgemelde redenen, geef ik de voorkeur aan de plat geslepen naald, of aan het lancet.

V Y F D E H O O F D S T U K ,

Over de waare tekens van gevat te hebben.

WAnneer de gegeevene steekjes, en toevallen allen te gelyk geregeld voortgaan, gelyk dezelve door de Heeren DIMSDALE en WATSON zeer naauwkeurig opgegeeven zyn. Dan kan een yder dezelve met zekerheid beoordeelen.

Maar in de eerste dagen blyft 'er eene onzekerheid, voornaamelyk ten aanzien der wondjes: want de besmetting kan plaatselyk zyn, en nothans niet verder doorgaan, gelyk gezien kan worden Tab. 2. onder K en L.

In tegendeel, gelyk onder M blykt, kunnen

konnen de steekjes geene aandoening toonen, en evenwel uitbotting bewerken.

Of wel, de steekjes konnen eerst sterk schynen gevat te hebben, weder verdwynen, gelyk onder N. en nogthans uitbottingen veroorzaaken.

Vorderen zy gelyk in Tab. i. zoo is alles klaarblykelyk, of schoon men onder F. zien kan, dat de steekjes agt dagen lang konnen stil staan, eer zy werken, en dan schielyk voortgaan.

Het is noodig te gelyk op de pyn in de schouders, en oxels te letten, hoewel ook deeze bedriegen konnen, althans de pyn in de genoemde deelen heeft, by myn zeker weten, zeer dikwyls plaats, of schoon de Inënting geheel niet vat: en niet zonder rede, want zy hangt af van de aandoening op de zenuwen, welke door de plaatselyke ontsteeking even zeer geprikkeld worden, of de smetstof zig door het bloed verspreidt; dan niet.

Het is derhalven noodig op het water naauwkeurig acht te neemen: in een Jon-

gétje van 9 jaar, bleeven de wondjes zeven dagen onveranderd, en scheenen te verdwynen; zoo dat ik goedvond, een Spaansch vliegpleistertje te leggen, om weder op nieuws in te enten: dog 's na mid-dags wierdt het water pokkerig, ik stelde daar op de herhaaling der Inëntinge uit, en hy kreeg den 11 den dag uitbotting: en niet voor den 8ten dag pyn in den arm. Of schoon het water eene drabbigheid kreigt, en geelagtig van weerschyn is, boven, en onder met zetzels, als of het stof van zemelen was; en dat dit zeer zonderling en eigen is aan die ziekte: zoo ver-toont zig nogthans, na eene kleine verkoudheid zulk een gelyksoortig water, dat men alle zekerheid verliest: gelyk my meer dan eenmaal voorgekoomen is.

Het blyft dan onzeker in enkele gevallen, men verliest hier door tyd, en men loopt gevaar van eene natuurlyke besmetting. Maar die kan men vermeiden, door op nieuws in te enten, al hadde de eerste Inënting gevat, om dat de ondervinding hier

bier in my meer dan eens geloerd heeft, dat die tweede besmetting geheel verdwynt, zoo dra de eerste begint te werken: of wel de plaatselyke vatting wordt zoo spoedig in beweging gebragt, dat zy gelyktydig met de eerste ryp wordt, zonder dat 'er andere toevallen op volgen.

Z E S D E H O O F D S T U K ,

Over de tekenen van wel gevat te hebben, maar geene uitbotting te zullen krijgen.

DE smetstofe vat in zeer veelen, bewerkt koorts, pokkerig water, en alle overige toevallen, maar geeft geene puistten, indien men dit tydig vooruit konde zien, zoude men de Lyders of derzelve Ouders en Bezorgers in tyds gerust kunnen stellen; dog de tekenen hier omtrent zyn niet zeker, nog zichtbaar, dan naa de koorts van uitbotting.

Want by F. v. H. zie 2de plaat H. en
de

de 3de *Obs.* 9de *Hoofdst.* 1ste *Verd.* p. 78. vorderden de inëntingen zeer geregeld, en zy kreeg geen uitslag; gelyk ook niet kreeg A. S. *ib.* *Obs.* IV. p. 82. Tab. 2. I. of schoon de inëntingen verdweenen.

- Het pokkerig water, en de koorts geven in dit geval wel verzekering van waarlyk gevat te hebben, maar men ziet het gevolg niet tydig genoeg vooruit.

Misfchien moet men op het eigen gestel letten, en uit de kleur leeren onderscheiden; dog een yder Geneesheer heeft geen Schilders oog, om alle de verschillende toonen in de kleuren te onderkennen. Gesteld, dit was mogelyk, hoe zal men dit een ander mededeelen by geschrift, of met woorden? zoo dat hier omtrent nog veele waarneemingen ontbreken.

ZEVENDE

ZEVENDE HOOFDSTUK,

*Over de tekenen van niet gevat
te hebben.*

DE zekerheid, waar mede een Genees-
heer zyne Lyders gerust kan stellen,
geeft hem het grootste gezag, en ook te
gelyk aan de konst; welke veelen gemeen-
lyk beschimpen, om dat 'er zoo veel on-
zekers in bevonden wordt.

Ik heb hierom een byzonder Hoofdstuk
gemaakt over deeze tekenen, welke ik
herhaalen zal, of schoon 'er al iets van ge-
zegd is in het 8ste Hoofdst. van de Eerste
Verdeeling.

Men kan uit de tweede Tafel, onder K,
en L, zien, en ook uit M, dat de wonden
plaatfelyk kunnen ontsieeken, en roode
kringen kreigen, ook puistjes in den om-
trek maaken; jeukte in de wondjes ver-
wekken, en pyn in de oxels, en evenwel
verdwynen zonder verdere gevolgen.

Tusfchen K. en N. is eene groote gelyk-
vormigheid, en evenwel was by N. uitflag,
en niet by K. Ik

Ik heb in my zelven bevonden, die over 34 jaaren een zeer goed soort van natuurlijke pokjes gehad hebbe, als ik my inentte om te onderzoeken, welke werktuigen gemakkelykst, en minst pynelyk waren, om de steekjes te geeven, dat ik op myn linker hand tusfchen den duim en vinger hevige jeukte, ontsteeking, en een blaartje kreeg, en niet verre van het roode kringetje een puistje, die weder verdweenen, naa eenige dagen.

••• Dat zelfde gebeurt de Moeders en Minnen, welke Kinderen, met veele pokjes belaaen, geduurig aan de borst leggen, en met het aangezigt streelen, zelfs zoodanig, dat zy zeer veel pokpuisten in het aangezigt, en op de borst kreigen, welke in etter overgaan, en droogen als waare pokjes, met dit verscheil, dat'er geene koorts voorafgaat, nog verandering in het water bespeurd wordt.

HUXHAM heeft dit verschynzel zeer naauwkeurig aangetekent p. 129. of *the Smallpox*; zeggende, dat de pokstof dikwyls

wyls het vel aandoet van die reets gepokt hebben, brengende een groot getal puistertent voort, geheel en al gelykvormig aan die der pokjes, van gelyke duurzaamheid, en manier van rypwording, dog zonder koorts. — Wyders dat deeze besmetting alleen op de kliertjes van het vel, en niet op het bloed, werkt.

Wanneer nu toevallig eene verkoudheid in het water zig vertoont den 6den, 7den, 8ften of 9den dag, 't welke in het naajaar, in de winter, en in het voorjaar zeer ligt kan gebeuren, vooral in ons Land, zal men te meer in twyffel gebragt worden.

Een klein koortsje, styfheid hier of daar, kunnen mede gelyktydig zig opdoen, en dus blykt het, dat 'er weinig zekers hier omtrent te bepaalen zy.

Het eenige middel om den Lyder met volkoomene zekerheid gerust te stellen, is, gelyk wy reets te voren gezegd hebben, dat men de Inënting meer dan eens herhaale.

GATTI is van het zelfde gevoelen p. 41.
te

te meer, om dat een groot getal ingeënt is, zonder gevat te hebben; welke naderhand of door eene tweede Inënting, of natuurlyk de pokjes gekreegen hebben, 't welke ook aan de Dogter van den Beroemden DRYFHOUT, *Haerl. Verb. ik. p. 263.* gebeurt is, als zy negen jaar daar naa haaren Man in die ziekte onbevreesd op-paste.

A G T S T E H O O F D S T U K ,

Over de manier om gemakkelykst de veranderingen der inëntingen op te merken.

VAN het eerste begin af aan, als ik te Londen de inëntingen bywoonden, die door den beroemden WINCHESTER gedaan wierden, tekende ik zoo veel mogelyk was de wondjes, en derzelver veranderingen af: dog met een pleister bedekt, en bezwagteld zynde, konde ik dezelve niet dagelyks afmaalen; ook moesten de Lyders zig te veel ontblooten.

Dog zoo draa ik op de hoffelyke en gemakkelyke

makkelyke wyze van DIMSDALE deeze bewerking deed, had ik gelegenheid hier in myne kiesheid te voldoen: ik heb van alle myne Lyders niet alleen naauwkeurige aantekeningen gehouden, maar de veranderingen der inëntingen afgemaalt: waar van ik den Leezer eene schets voorlegge.

Hy dient aan te merken, dat de blaartjes met schuinſche ſchrapjes, en de roode kringen met ſtipjes zyn aangewezen.

De eerſte Plaat geeft de veranderingen der wondjes op, naa welke geregelde pokjes volgden, by Lyders van verſchillende ouderdom, op eenen, en twee armen ingeënt, welke de uitneemende opmerkingen, en voorzeggingen door DIMSDALE, en WATSON medegedeeld, genoegzaam, ſchoon niet in alles, bevestigen.

A, B, C en D. Tab. I. toonen, dat groote kringen, en etterpuisten, rondom de inëntingen, voortekenen zyn van weinige pokjes te zullen hebben, gelyk ook WATSON p. 31. aanmerkt.

E. geeft te kennen, dat, of ſchoon 'er
 I weinig

wenig etter om de wondjes is, evenwel veele pokken kunnen volgen, tegens WATSON's stelling *p.* 30. Zyne opmerking heeft alleenlyk plaats, als de blaar zeer groot wordt, gelyk ik 'er gezien hebbe als een drie gulden stuk, dog van ongeregelde gedaante, zelfs grooter, en die kreegen zeer veelen. Evenwel blykt uit de groote overeenkoomst tusschen D, en G. dat 'er niet veel op betrouwt kan worden.

De tweede Plaat vertoont onder H, en I, een tegengesteld verschil, met de zelfde uitkoomst. K, en L overtuigen ons, dat 'er tekenen plaats kunnen hebben van waarlyk gevat te hebben, die nogthans naderhand verdwynen. De waarneeming van WATSON *p.* 31. gegeven, gelyk ook die omtrent de jeukte, en pyn in de oxels, *p.* 44. gaan van gelyken niet altoos door.

M. leert ons, dat de Inënting vatten, en de pokstof in het bloed gekoomen kan zyn, zonder plaatselyke ontsteeking te maaken; waar uit blykt, dat ook de tekens van WATSON *p.* 45. gegeven, niet altoos volstrekt stand greipen. Deze

Deeze Tafels kunnen derhalven tot een voorbeeld dienen, ik heb flegts weinige opgegeeven, niet willende de prys van deeze aanmerkingen nutteloos vermeerderen.

Alleenlyk beveele ik de jonge Geneesheeren, die nog niet ervaren zyn in dit gewigtig stuk, om voor zig zelve alle dagen de verschynzelen omtrent de steekjes af te tekenen, op dat zy ze beter onthouden, en naderhand zekerer raadpleegen zouden in geval van noodzaakelykheid; het is immers volftrekt onmoogelyk, alle deeze verschillende gedaantens, wanneer het getal der Inëntingen hoog loopt, zig zoodaanig te kunnen verbeelden, dat men zig alle de omftandigheden en gedaante verwisfeling met volkoomene zekerheid te binnen brengen kan.

N E G E N D E H O O F D S T U K ,

*Over het beloop der Ziekte naa de
Inënting.*

HEt zal niet onvoegelyk zyn, de veranderingen, welke aan de wondjes, en de toevallen, welke aan het lighaam zig opdoen, volgens den loop der dagen naa de Inënting op te geeven. Wy willen echter aangemerkt hebben, dat wy de dagen tellen telkens naa verloop van vierentwintig uren.

Als de Inënting geschiedt door het toebrengen van een steekje met de naald, lancet, of ander snydend werktuig, komt 'er veelyds een dropje bloeds, welke men droogen laat, en niet afveegt, nog wegneemt.

Den eersten dag, dat is 24 uren naa de bewerking, is gemeenlyk dit gedroogd dropje bloed afgevallen, het wondje een weinigje opgezet, en gerimpeld, wanneer het met een vergrootglas gezien wordt; ook

ook is de kleur, gelyk DIMSDALE aanmerkt, geelagtig-bruin.

Den tweeden dag, zyn de steekjes genoegzaam even eens, veelyds evenwel ziet men een klein rood vlekje 'er rondom, en de wondjes duidelyk.

Den derden dag van gelyken, zomwylen verdwynt een of ander der gegeevene wondjes, en komt naaderhand weder te voorschyn. Wanneer de Inënting niet vat, maar alleenlyk plaatselyk werkt, vertoon en zig de roode kringen reets veel grooter, dan wanneer de besmetting tot in het bloed doordringt.

Den vierden dag, vermeerdert by zommige steekjes de roode kring, by zommige vermindert hy, niet alleen in het zelfde Mensch, maar dikwyls op den zelfden arm: als men 'er met de vinger over heen voelt, ontdekt men eene verhevenheid. Veelyds is 'er vry sterk jeukte, en prikkeling by, welke nogthans niet geduurig is, maar by tyden als vermeerdert, en verdwynt; dikwerf is 'er geene jeukte, dan

kort naa dat men 'er den vinger over gestreeken heeft.

Zomtyds vermeerderd die jeukte, en wordt pynelyk, welke niet alleen plaatselyk is, maar door den arm zig verspreidt, en voornaamelyk in den oxel zig vestigt, of wel byzonderlyk in Vrouwen van een gevoelig zenuwgestel door de borst, en tot in den tepel doordringt.

Den vyfden dag is bynaa in allen, daar de Inënting geregeld voortgaat; een blaartje zigbaar, even als of men het vel met een heet yzertje gebrand hadde; dit blaartje is ongeregeld van gedaante, de kring vergroot, en verwydert zig evenwydig aan het zelve.

In zommigen evenwel koomt het niet dan veel laater te voorschyn, of wel in het geheel niet, gelyk wy reets aangemerkt hebben.

De jeukte, pyn in de armen, en oxel vermeerderen; dikwyls gebeurt het, dat deeze toevallen in den eenen arm zeer gevoelig zyn, in den anderen geheel niet;

wy

wy hebben reets gezegd , dat dit van de aandoening der zenuwen kwam, een klein takje gevallig onder het blaartje gelegen, en dus door de plaatselyke ontsteeking sterker aangedaan, kan 'er oorzaak van zyn.

In vyftig heb ik slegts eens op den vyftenden dag het water pokkerig, zoo als ik het noeme, gevonden.

Den zesden dag vermeerderen de blaartjes, en de kringen, in grootte, nu en dan koomen 'er nog een tweede, derde, of meerder blaartjes in den rooden kring by.

De pyn in de oxels vermeerdert by veele: ook worden de klieren wel eens dik en pynelyk, voornaamelyk als de klederen wat naauw zyn, of drukken.

Het water heb ik in zeven, van de vyftig, op deezen dag pokkerig bevonden.

De tong was by zommigen reets beslaagen, en de adem rook.

Den zevenden dag, verheffen zig bynaa alle de toevallen, de blaar wordt grooter, zomtyds verheven met uitpuiling, dog dit is zeer zeldzaam; meestentyds wordt het

blaartje in het midden als ingedeukt, en heeft een blaauwagtig vlekje; terwyl de randen uitpuilen, door dien de stoffe zig meest in den omtrek vermeedert.

De vlekken of kringen zetten zig meerder uit, by zommigen loopt de kring als eene golving voort, behoudende de grootste roodheid aan den uitersten rand, terwyl de kleur bleeker wordt om den blaar.

Veele pokjes of puisten doen zig op in deezen vlek, en rondom de blaar; welker holte meerder zichtbaar, en kleur donkerer blaauw, of paarsagtig, wordt.

In vier, van de zelfde vyftig, heb ik reets zeer duidelyk koorts op deezen dag bemerkt; geen wonder dat de adem meerder ruikt, dat de smaak onaangenaam wordt in den mond? by den een is die bitteragtig, by den ander vettig, als of 'er kaarsmeer op den tong was, by een derden koperagtig.

Pyn in de keel, en huivering, doen zig teffens op.

In zestien, van de vyftig, heb ik het water pokkerig gevonden op dien dag. *Den*

Den agtsten dag worden de Inëntingsblaaren grooter, en de paarfche of blaauwe vlakken zichtbaarer, alle de overige omftandigheden vermeerderen, of wel blyven in den zelfden ftaat; maar worden volkoomener, naamelyk de pokjes die in den omtrek zyn: de ftof is duidelyker, en dun, en helder.

In vyf, van de vyftig, was de koorts zeer opmerkelyk op deezen dag.

In twaalf, van de vyftig, vertoonde zig het water op dien dag voor het eerst pokkerig.

By zommige vertoont zig eene roozigheid over de armen, beenen, rug, of borst: ook op het aangezigt, vooral op de wangen. Deeze begint met eene algemeene jeukte over het geheele lighaam, en eindigt in kleine puistjes, die fchielyk droogen, en affhilferen. De zulke krei- gen zeer weinig pokpuisten.

In eene enkele heb ik de uitbotting reets op dien dag waargenoomen: zy had geen koorts nog iets dergelyks te voren, ook niet daar naa, gevoeld. I 5 *Den*

Den negenden dag, worden de blaaren verhevener, de stof dikker, minder doorschynende; in die genen welke vry vol zullen worden, koomen zeer veele puistjes in den omtrek: de arm zwelt op die plaats door de ontsteeking, en wordt pynelyk.

In tien, van de vyftig, heb ik op deezen dag eerst de koorts vernoomen, in zommige styfheid, pyn in den rug, groote duizeligheid, braaking, toevallen, welke op honderderley wyzen veranderen kunnen, en alleen van de koorts afhangen.

In vyf, van de vyftig, is het water eerst op deezen dag begonnen pokkerig te worden.

In veertien, van de vyftig, geschiedde de uitbotting reets, in verscheidenen deeden zig op deezen dag eerst de roozigheden op, daar wy onder den agtsten dag p. 137. van gemeld hebben.

By verscheidene heb ik pyn in de keel teffens waargenoomen, welke zomwylen verdwynt, of vermeedert, naa maate'er uitbotting koomt op die plaats: ook wel eens

eens ontsteeking op de tong om de zelfde oorzaak.

Den tienden dag, verminderden, by die zeer geregeld voortgaan, de vlakken of kringen om de wondjes, de blaar verheft zig, de stof wordt ryper, dat is, kreigt de gedaante van etter, even als in de pokpuistjes.

In drie, van vyftig, heb ik eerst op dien dag het water pokkerig gevonden.

In twee, de koorts.

In agtien, de uitbotting.

Den elfden dag, vermeerdert de etter in de blaaren, en deeze zwellen, de petjes of blaauwe kuiltjes verdwynen, en of fchoon zy blyven, is de kleur eerder geelagtig.

In geen een is het water op dien dag pokkerig geworden: maar van de vyftig hebben twee de koorts gekreegen van uitbotting.

Elf hebben de uitbotting zelve gehad.

Den twaalfden dag, zwellen de blaaren nog al, en de omtrek wordt pynelyk.

In

In één is het water eerst op dien dag pokkerig geworden. In één heeft de koorts toen eerst plaats gehad, en in vyf, van de vyftig, is de uitbotting zeer duidelyk geweest.

Den dertienden dag, bevat de blaar rype etter, en bekorst by de meesten, vooral, als de blaar doorbreekt.

In één enkelen heb ik de uitbotting op deezen dag voor het eerst zien plaats hebben.

Den 14den, 15den, en volgende dagen, verdwynen naa evenredigheid de meeste opgenoemde toevallen; de pokjes worden ryp naa evenredigheid der dagen van uitbotting, droogen weg zonder zweering: of wel verdwynen, gelyk mede gebeurt.

Deeze algemeene opmerkingen moeten wy 'er byvoegen: dat wy in vyf, van de vyftig, in het geheel geen pokkerig water, by meer dan twintig geene koorts bespeurt hebben.

By zommige is het water slegts 1, dag, by anderen 2, 3, 4, tot 7 dagen toe, pokkerig geweest. By

By verscheidenen een, twee, of drie koortzen, telkens eene nieuwe uitbotting maakende.

In het algemeen volgt de uitbotting eerst daags naa de koorts, zomtyds den tweeden, derden, zelfs den vierden dag, terwyl in enkelen de uitbotting door de koorts onmiddelyk bewerkt wordt.

De uitbotting duurt gemeenelyk twee, meest drie dagen lang.

De rypwording verschilt van gelyken, in het algemeen in zes dagen naa de uitbotting, en de korsten vallen af in agt of negen dagen.

In enkelen heb ik gezien, dat de gedroogde etter der inëntingen niet voor den 18den dag afvielen; in zommige nog laater.

VIERDE

VIERDE AFDEELING,

Over eenige byzonderheden, welke onder en naa de ingeënte Pokjes voorvallen.

EERSTE HOOFDSTUK,

Over de verandering in het Water.

ZOo dikmaal de smetstofje der Kinderziekte in het bloed gebragt wordt, moet dezelve naar onze gisfingen uitwerken op de oppervlaktens van ons lighaam, waar toe ik die van den mond, darmen, en longen brenge. ~~Wy hebben daarenboven eene verbeelding, dat de kwaade stoffen van het bloed zig door het water langs de nieren, en blaas, ontlasten, en niet zonder rede.~~

Het water in de pokziekte is zoo zonderling, en eigen van gedaante, dat men 'er altoos op behoort te letten: Het fchynt my een stuk waardig aan onze beschouwing te zyn, of het zetzel in het
water

water van de ingeënten waarlyk eenige pokstofte in zig bevat, dan niet?

Indien het zoo was, zoude men eenigzints kunnen rekenen, dat, daar het getal der puistjes weinig, en de stof in het water veel was, eenfe vergoeding plaats hadde; dog hier omtrent is door my zulk een merkelyk verschil ontdekt, dat ik tot nog toe, uit het groot aantal myner waarnemingen, niets zekers kan opmaaken.

In zommigen verতোonde zig het water reets pokkerig den 5den, 6den, of 7den dag, in anderen eerst den 10den, 11den, en 12den dag naa de Inënting, en duurde den geheelen loop der pokjes door, tot dat zy afvielen toe; in één bleef het water klaar tot den 13den dag, of schoon 'er den 8ften reets koorts, en den 9den uitflag geweest waren. By anderen was het den eenen dag dik, den anderen helder, dan weder dik, al was 'er geene zichtbaare koorts voorafgegaan.

Ook was de drabbigheid niet evenredig aan de veelheid der pokjes, nog in eene omge-

omgekeerde rede, als 'er weinige puistjes waren; want zelfs in die genen, welke geene puistjes, maar wel rooden uitflag kreegen, was het water even pokkerig als by de overigen.

Ik heb ook niet kunnen bemerken, dat de Lyders naa evenredigheid min of meer wel waren naa de ontlasting van deeze stof; want of schoon één myner Lyders, drie dagen groote stramheid in de lendenen, en beenen hadde, zoo dat hy naauwlyks gaan kon, bleef het water helder, en wierdt eerst dik, naa dat deeze toevallen door de uitzetting der pokstof naar buiten be-
~~daard en weggenoomen~~ waren. De stof in het water is dus zeer waarschynelyk geene *critique* ontlasting der pokstoffe.

T W E E D E H O O F D S T U K ,

Over de Etterkoorts, en Naapokken.

DE groote SYDENHAM merkt op, dat de opflorping van de etter in de pokjes, eene tweede koorts maakt, die hy de *febris*

bris maturationis, secundaria, of putrida, noemt, en welke wy met den naam van Etterkoorts onderscheiden. Deze koort, volgens de naauwkeurige waarneemingen van dien oplettenden Geneesheer, in de beste soort van pokjes den 11den dag, in middelmatig kwaade, den 14den, en den 17den in het kwaadaardigste soort. Men schryft haar in het algemeen toe aan de opgeslorpte stoffe, welke onder de korsten of rooven zig nog eenigen tyd ophoudt. Het is zeker, dat zy in de ingeente pokjes, als er weinig zyn, in het geheel niet te voorschyn komt. Ook zwygen er de Heeren DIMSDALE en WATSON van.

Het agterblyven van deze schrikkelijke koorts, heb ik onder anderen voor een allergrootst voordeel der Inënting gerekent; om dat men dan geene naapokken te vreezen hadde. Ondertuschen kan ik met zekerheid zeggen, dezelve zeer hevig in twee myner Lyderessen gezien te hebben, dog allerflinst in het Meisje met de benaauwde borst, F. A. zie *Obs. VI. 2de Hoofdst. 1ste Verd. p. 38.* K Zy

Zy kreeg den 9den dag naa de eerste uitbotting, of den 20sten naa de Inënting, eene etterkoorts, die vry sterk was, en nog zeer veel puisten te voorschyn bragt, gelyk oök eene allerhevigste ontsteeking op het rechter oog.

Ik gaf naat bulkzuiverende middelen, volgens de beginzelen van den Berbeenden MEAD, welke nochtans de ontsteeking van het oog niet bedaarde; om dat'er reeds pokstof naa toe gebragt was.

Deeze middelen, oordeelde ik, zouden, indien zy al geen voordeel toebagten, gelyk HORN *Med. Essay*. p. 92. zeer wel aanmerkt; ten wemigsten geene schade veroorzaaken. Te meer, om dat ik in de natuurlijke pokjes dikwyls met een goeden uitslag MEAD's voorschrift gevolgd hadde: op schoon ik zeer wel wist, dat SYDENHAM eerst eene aderlaating, en niet voor den 13den dag der uitbotting een bulkzuiverend middel gegeven wilde hebben.

De aderlaating is by zommingen vry moejelyk, by anderen ondoenelyk; voor-

al by Kinderen, inzonderheid als 'er veel le pokjes zyn.

De Geneesheeren verschillen meer in Schyn, dan in der daat, SYDENHAM verkiest eerst eene bloedlaating: F. HOME keurt in zyne *Principia Med.* p. 188. de buikzuiveringen niet af, als de Lydet krachts genoeg heeft: Hy zegt alleen in de *Med. Essay.* dat de Britsche Kreigslieden in het jaar 1747. toen dezelve in Holland door de pokziekte overvallen waren, 'er geen voordeel van hadden.

MEAD is zoo sterk voor deeze middelen; dat hy met heftigheid zegt: (a) Dat al wie deeze manier weigert toestemming te geeven; een voorneemen moet hebben om op den klaren middag niet te willen zien.

De Etterkoorts, om weder tot ons onderwerp te keeren, heeft derhalven plaats in de Ingeëntten, gelyk als in de natuurlijke pokken, wanneer 'er veelen zyn, en

(a) ib. p. 328. *Whoever refuses his assent totthis practice, must resolve not to see at noon day.*

de korsten niet zuiver afvallen, maar eenige etter houden.

Deeze Etterkoorts geeft ook naapoken, waar uit volgt: dat de voorzigtige behandeling, en geduurige oplettenheid van den Geneesheer, vooral dan vereischt worden, als 'er veele puisten zyn.

DERDE HOOFDSTUK,

Over het zwellen van het Aangezigt, en Handen, Kwyling, enz.

RHAZES, of schoon hy uitneemend wel over deeze ziekte geschreeven heeft, slaat de ~~zwellling van aangezigt~~, handen, en beenen geheel over: In welken nogthans SYDENHAM de grootste hoop van geneezing stelt, of schoon wy, gelyk MEAD zeer wel opmerkt, dagelyks zeer veele zien sterven, met sterk opgezette wezens.

De groote Natuurbeschouwer HUXHAM houdt van gelyken de zwellling van de handen voor eene *critique* verplaatzing der ziekte-

ziektestoffe p. 154. om dat, als de handen zwellen, de kwyling, en dikte van het wezen, verminderen.

Hoe groot ook het gezag van SYDENHAM, en HUXHAM by my is, meene ik rede te hebben, om aan die algemeene stekling te moeten twyffelen, om dat men in de ingeëntte ziekte zeer zeldzaam deeze zwelling ziet, dan wanneer 'er veele pokjes in het aangezigt, en over de armen, handen, en het lighaam zyn. Waar uit ik heb moeten besluiten, dat deeze zwellingen geene *critique* tekenen van verplaatsing zyn, maar gevolgen van de plaatselyke ontsteeking van het wezen, armen, enz. De rede, waarom den 7den, of 8sten dag naa de uitbotting het wezen, en dikwyls, den 9den en 10den dag, de handen meest gezwollen zyn, geloof ik, toe te moeten schreiven aan het eerst uitbotten van de puisten in het aangezigt, welke meestentyds dat van de handen voorafgaat.

De kwyling volgt, myns oordeels, zeer natuurlyk op deeze algemeene uitzetting

van het hoofd, vooral als die zeer zwaar is. In de ingeënte pokjes, of schoon 'er al veele puisten zyn, is de zwelling minder, en de kwyling van gelyken; echter heb ik dezelve tweemaal zeer duidelyk waargenoomen.

Het is nogthans mogelyk, dat zy mede veroorzaakt wordt door pokjes op de tong, en het verhemelte, welker brand de natuur door het toevoeren van meerder kwyl tracht te bedaaen, even als de oog-ontsteekingen door traanen.

In alle deeze omstandigheden, zyn verzagende, en verkoelende dranken zeer noodzaakelyk, en konnen op veelerley wyzen veranderd worden.

Dr. MEAD merkt op, dat de kwyling in Bejaarden reets in de eerste dagen der uitbotting plaats heeft, p. 394. En dat de Kinderen zelden de kwyl uitspuuwen, maar eene loslyvigheid kreigen, welke hy van veel voordeel stelt, en niet zonder rede; het komt my nogthans voor, dat de Kinderen de kwyl nederlikken, als niet gewoon

voan een geduurige uitpauwing, welke mede vergeeten wordt, als de Lyders in de zwelling, gelyk dikwerf gebeurt, zeer slaaperig zyn.

Over de ontsteekingen der Oogen.

Wanneer 'er veele pokjes over het aanzigt zyn, zoo dat 'er zwelling plaats hebbe, als dan zyn dikwerf de oogen een weinig ontstooken, en kunnen het licht, of in het geheel niet, of weinig verdraagen; geoordeeld hebbende, dat deeze het gevolg was der ontsteekinge van de pokpuisten, heb ik 'er geene middelen tegens gegeeven, buiten eene zachte buikzuivering, en een verkoelend oogwater. Deeze ontsteekingen zyn allen overgegaan, zonder verder gevolg.

Maar in F. A. wierdt door de etterkoorts eene zeer hevige ontsteeking op het rechter oog gebragt, en met zulk eene opzetting van de leden, en traaning, verzeld

met eene sterke pijn op het geringste licht, dat ik onmogelyk het oog konde openen, om den staat 'er van te beschouwen.

Ik vergenoegde my met haar een buikzuiverend middel te geeven, een Spaansche vlieg te leggen op de rechter slaaf van het hoofd, en die draagende te houden, tot dat de ontsteeking verdween, vergeetende onderwylen geene stoovingen, en oogwaters, in dit geval dienstig.

Den 12 Jan. was de Inënting geschiedt, den 21sten de uitbotting te voorschyn gekoomen, den 1 Febr. was de ontsteeking op het oog hevig, en vertrok niet voor het begin van April: latende naa een vlek op het hoornvlies, welke door het gebruik van een versterkend oogwater wel verminderde, maar evenwel zichtbaar bleef, en derhalven het gezigt belemmerde, voornaamelyk der voorwerpen, die onderwaarts zyn.

Ik heb haar zedert een oogpoeder laten gebruiken, waar door de vlek den 19 Juny zeer veel gebeterd, maar niet geheel verdweenen was.

Dit

Dit geval smertte my, te meer, om dat my geen voorbeeld bekend was van zulk een toeval; ook had ik, steunende op de waarneemingen die ik geleezen hadde, in myne verhandeling de *Regimine Infantum*, byzonder het behoud der oogen als een groot voordeel der Inënting opgegeeven.

RHAZES heeft met opzet in zyn *VII Hoofddeel* over de behandeling der ontsteekingen in de oogen gehandelt, en dezelve zeer wel begreepen; maar hoe dezelve behandeld moeten worden, is ligter te zeggen, dan uit te voeren! het grootste nut zoude bestaan in een middel om de ontsteeking voor te koomen, daar niet veel waarfchyneelykheid toe fchynt te zyn: want het is niet de algemeene ontsteeking, welke in het begin der pokjes gezien wordt, die deeze vlekken geeft, maar de etterkoorts, die eenige pokstof voert op het oog: en welke op de *adnata*, of het witte vlies vallende, gelyk RHAZES te recht opmerkt, het oog niet befedigt; maar wel wanneer die op de *cornea*, of het hoornvlies, zig tot een gezwel zet. Ik

Ik bekenne, dat dit toeval zeer zeldzaam is, maar het blykt hier uit, dat het kan gebeuren, gelyk het in dit Meisje gebleeken is. Men zal opmerken, dat men het zweertje moet doorsnyden, en de stof te ontlasten, eer zy tyd heeft de geheele *cornea* te bederven. Dog dit is niet altoos mogelyk: In Kinderen kan men de oogleden niet open houden, zelfs niet om het oog te bezien, ik laat staan om 'er met een oognaald of oogmesje by te koomen. En als zy al eens toelaaten, dat men de oogleden opent, trekken zy uit vreeze voor het licht, den appel zoo hoog op, dat alle bewerking volstrekt onmogelyk is.

Misfchien was het voorschrift van MEAD best, om aanstonds eene goede aderlaating te doen, zoo draa men van de etterkoorts iets te vreezen hadde, en teffens buikzuiverende middelen te geeven: en het oog te baden, en zoo veel mogelyk te voorzien, met Spaansche vliegpleisters, of een *raustik* op de slaagen te leggen, om de eerste beginzelen tegen te gaan?

Buiten dit geval, heb ik nog een ge-
had, dog welke ik niet rekenen kan onder
de gevolgen der Inënting, of schoon het
min of meer twyffelachtig ſchynt.

Den 17 Jan. wierdt door my J. H. in-
geënt, met ſtof uit de Inënting van een
Meisje, op beide de armen met drie ſteek-
jes. Ik gaf hem de poeders van DING-
DALE, en liet hem die naar dezelfs ma-
nier gebruiken.

Hy hadt reets den 4den dag eene hevige
koorts, en pokkerig water, een zeer
belaagen tong, enz. Den 5den dag was
er reets uitbotting, die, gelyk veeltyds,
drie dagen duurde; hy was zeer vol, even-
wel waren de puistjes van een gezondard.
Het is blygbaar dat hy de beſmetting
reets te voren gevat hadde. De wondjes
hadden noghans ook gevat, en vorderden
zeer ſchielyk. Na dat de koortzen over
waren, bleef hy altoos op, en ging doot
de lucht.

Dog de etterkoorts, die den 11den dag
na de uitbotting kwam, zonder hevige te
zyn,

zyn; gaf hem eene ontsteeking op het slinker oog, of liever had eenige heldere stof gevoert tusſchen de vlieſen van de *cornea*, in de middelſyn van het oog, tusſchen den rand der *cornea*, en de *pupilla* in, ter grootte van een hennepzaadje; de *adnata* was zeer ontſtooken, en opgezet, even als of het een *pterygium* was, of worden zoude.

Ik heb alle moeite aangewend, om het door te ſneiden, en dus die ſtoffe te ontlaſten, dog de *cornea* was zeer hardt, en vreezende; wanneer ik doorſtak, de *iris* te zullen kwetzen, moest ik uitscheiden.

Door opgelegde pappen, oordeelde ik het best, dit gezwel tot rypheid te brengen; de ontsteeking nam toe, gelyk natuurlyk volgen moest: het gezwel wierdt zeer groot, de etter ryp, en brak door naar binnen, en maakte een *hypopium*, welke de ganſche *uvea*, en *pupilla* onzichtbaar maakte.

Dog hier voor was ik minst benaauwd, als hebbende zeer dikwerf gezien, hoe gunstig de natuur zig redt met de ſtof door
op-

opflorping weg te neemen. Maar de van-eenzondering der vlielen van de *cornea*, deden my bevreesd zyn voor eene *albugo*.

Myne verwagting wierdt vervuld, want in het begin van April was het etteroog geneezen, en daar was overgebleeven een *nephtium*, of *albugo*, vry wit naar de *pupilla* toe, dog vry helder naar den rand.

Indien het gezwel meer uitwendig gezeten hadde, en de vlek fleets oppervlak-kig geweest was, zoud ik dezelve met het bestryken van *lapis infernalis* wegneemen, gelyk ik dikwerf in tegenwoordigheid myner Studenten gedaan hebbe; maar de vlek zit te diep, en dus kan 'er niets goeds verwacht worden, dan van den tyd, die dikwyls zulke overblyfzels verwonderlyk vermindert. Hy kan nogthans volmaakt wel zien, en zeer wel leezen met dat oog; de misstand is mede niet groot. Evenwel heb ik hem een versterkend *collyrium* voorgescreeven, 't welke voordeel schynt te doen.

1783
 13
 1

VYFDE

VYFDE HOOFDSTUK,
 Over de ontsteeking der Keel, en Hoest.

In de pokjes, door Inenting medegedeelt,

neeziet men zeer dikwerf eerst vlokjes, zelfs puistjes hier en daar ophooven, die weder verdwynen. Inzondetheid is dit waar kom trent die, welke in de keel, op de tong, en waarschynelyk binnen in de longenpyp zig opdoen.

In de keel maaken zy, gelyk overal, zwelling, ontsteeking in den omtrek, dog van deze hebde, schoon wat ben? weenige bescertheid verbroenzaakende, geen kwaad gewisgen gezen, no zy etteren zentyds, en droogen vervolgens weg, of vallen af.

Maar wanneer zulk éne uitzetting, in de luchtpyp gebeurt, kan het niet anders dan éene ontsteeking maaken, of welke hoest veroorzaakt. Die hoest is zeer gemeen in de natuurlyke ziekte, vooral den 7den of 8sten, en den 9den dag, wanneer 'er, schoon

schoon van een goed looft, veel en zyn: dog zeer zeldzaam by de Ingeenten, dan wanneer de uitbötting groot is.

De hoest, welke ik in een enkel en waargenoopen hebbe, duurde niet lang, en was zeer maätig. Zy is derhalven niet gevaarlijk: maar die op de etterkoerts volgt, en veel stof op de longen brengt, kan teering, en den dood veroorzaaken, gelyk ik in een Kind van vier maanden door de natuurlyke pokjes heb zien gebeuren.

Z E S D E H O O P D O T A K T, heb

Over de Ettergezwellen onder den arm, en langduurige Zweeren der ingeente plaatzen.

DE meelstaalen gepreezen DruME ab
begroeft heb stot zyner verhandeling
over de Inebing, p. 345. Wy moesten
niet vergeeten te melden, dat hardheden
en gezwellen agter de pooren, en in de
oxels veel dikwyler op de Inebing vol-
gen, dan op de natuurlyke ziekte; edder

Zy zyn evenwel zeldzaam in beiden, althans de Beroemde WATSON merkt op p. 24. „ Dat van 74, welker verhaal hy ter nedergesteld heeft, geen één eenige zwelling onder de armen; veel minder eene verzwearing hadde; het welke in de voorgaande manier van Inënting, maar al te dikwyls gezien wierdt.

Zie daar, wat ik ondervonden hebbe.

I. Een Heer, welke ik den 22 Dec. in-
entte, zonder dat hy vette, kreeg nogthans plaatselyke ontsteeking op beide de armen, dog meest op den slinker. Hy gevoelde jeukte in de wondjes, en doove pyn in de oxels den ouden dag naa de Inënting. Hy klaagde 's anderen daags van pyn in den rug, en schouiders. Den ouden dag waren de kliëren van de slinker oxel vry sterk opgezet, en pynelyk; dog deeze dikte, en pyn verdweenen den 11den dag.

Ik entte hem op nieuws in de wondjes ondergongen geene verandering: gelyk ik die van hem onder M. Tab. 2. vertoon hebbe; en toen had hy nog pyn, nog dikte,

te, of schoon hy op deeze Inënting tydelijk uitflag en pokjes kreeg.

Obs. II. D. S. een Meisje van vyf jaaren wierdt door my ingeënt den 8 Jan. met eenige anderen; de Inënting ging geregeld voort; zy kreeg den 12den dag uitbotting van 2 puisten, één op het schouder, en één op de deye, naa altoorens de armen zeer rood gehad te hebben.

Den 6den dag naa de Inënting, klaagde zy over pyn in de rechter oxel, die wederom verdween, en naderhand niet weder gemeld wierdt: maar de inëntings wondjes gaven veel etter, en verzworen geheel en al door het vel heen tot in de vetrok. Ik lag 'er *ung. gryseum* op met een vierde *flor. zinci*, om op te droogen, 't welke nogthans zeer langzaam voortging.

Den 3 Febr. ontdekte zig een vry groot gezwel, onder de rechter oxel, als een groote stuitter, dog zeer hard. Ik lag 'er *empl. rustingii* op. Het wierdt een etterbuil, gaf koorts, eindelyk ryp zynde opende ik het met het lancet: daar ontlaste

L

zig

-zig veel etter, die zig reets onder de borstspier gezet hadde. De aanvoer van etter was zeer groot, dog schikte zig den 8 Febr. tot geneezing, zoo als ook de wondjes. Het *absces*, en de wondjes waren beide te gelyk geneezen den 5 Maart.

Dit gezwel kwam derhalven lang naa dat de pokziekte over was, en was geene verbrenging van stof, gelyk anders door de etterkoorts dikwerf gebeurt in natuurljke pokjes.

Ik schreive het toe aan de aandoening der velzenuw, welke aanmerkelyke takken geeft aan de oxelklieren, die ook teffens takken krijgen van de tweede ribbezenuw, enz.; zoo dat het my toefchynt, slegts door de *consensus* of het medegevoel, dat is de weerpyn, te geschieden, even als de *abscesen* naa tandpyn, verre van de kiezen af, zeer dikwerf koomen: of even als de hevige verzweeringen naa zenuwsteecken by de aderlaatingen.

Evenwel hangt dit in de Inënting niet af van de lancetsteekjes; want, als men
door

door een Spaansche vlieg inënt, klaagen de Lyders dikwyls over even hevige pyn in de oxels.

Deeze ettergezwellen, zoo zy al eens voorvallen, zyn derhalven niet kwaadaardig, en konnen geene tegenwerping uitleveren tegens de heilzaame wyze van inenten.

In verscheidene heb ik wel twee of drie weeken, naa dat de pokziekte geheel over was, kleine verzweeringen ontdekt in de wondjes, welke door het vel heen drongen. Deeze geneezen met een wondteken; anders valt 'er de dikke korst af, zoo draa het vel onder geheeld is.

Of schoon de geneezing by zommige traag was, heb ik 'er nimmer eenig ongemak uit zien ontstaan.

E Y N D E.

The first part of the report is devoted to a general
 description of the country and its resources. It
 is followed by a detailed account of the
 various industries and occupations of the
 people. The third part of the report
 contains a list of the principal towns and
 villages of the country. The fourth part
 contains a list of the principal rivers and
 streams of the country. The fifth part
 contains a list of the principal mountains and
 hills of the country. The sixth part
 contains a list of the principal lakes and
 ponds of the country. The seventh part
 contains a list of the principal forests of
 the country. The eighth part contains a
 list of the principal minerals of the
 country. The ninth part contains a list
 of the principal animals of the country.
 The tenth part contains a list of the
 principal plants of the country. The
 eleventh part contains a list of the
 principal birds of the country. The
 twelfth part contains a list of the
 principal insects of the country. The
 thirteenth part contains a list of the
 principal fishes of the country. The
 fourteenth part contains a list of the
 principal reptiles of the country. The
 fifteenth part contains a list of the
 principal mammals of the country. The
 sixteenth part contains a list of the
 principal birds of the country. The
 seventeenth part contains a list of the
 principal insects of the country. The
 eighteenth part contains a list of the
 principal fishes of the country. The
 nineteenth part contains a list of the
 principal reptiles of the country. The
 twentieth part contains a list of the
 principal mammals of the country.

Dag der In-ent-	Geregde Jonge.		Trentingen met Huwbaare.		weinige, Bejaarde.		Gereg. Kind.		Trentingen Jonge.		veele Bejaarde.		Potjes.
	Een A. Arm.	Een B. Arm.	Rechter. C.	Slinker.	Rechter. D.	Slinker.	Een E. Arm.	Rechter. F.	Slinker.	Rechter. G.	Slinker.		
1													
3													
4													
5													
6													
7													
8													
9													
10													
Potjes.	5	6	25	57	1000	800							In getul.

Rechter.

Slinker.

10
12
14

Ongeregelde Inenting, welke niet gevat hebben.

Gerat hebben zonder Poljes.

Gerat hebben zonder Tekens.

Dag der Inent.

1
3
4
5
6
7
8
9
20

Recht. Arm. H Slinker.

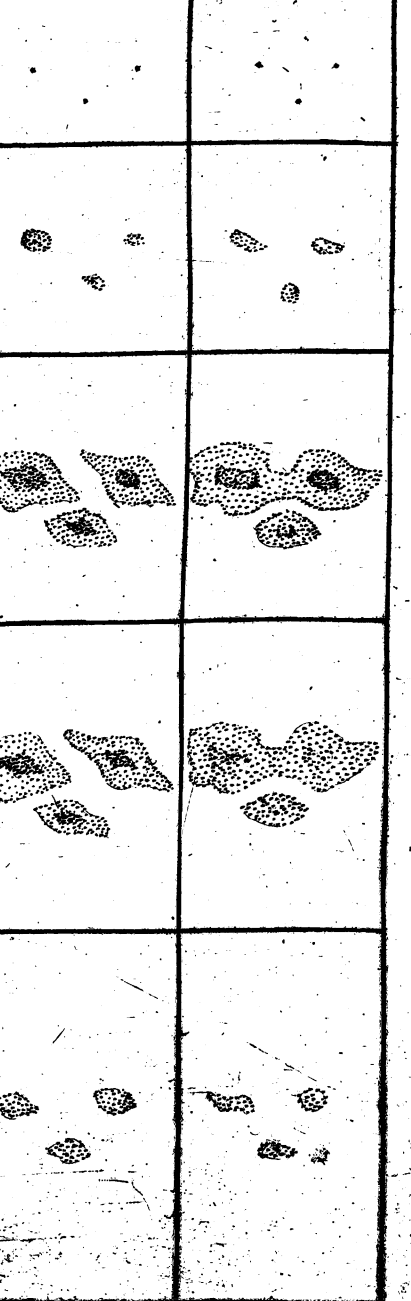
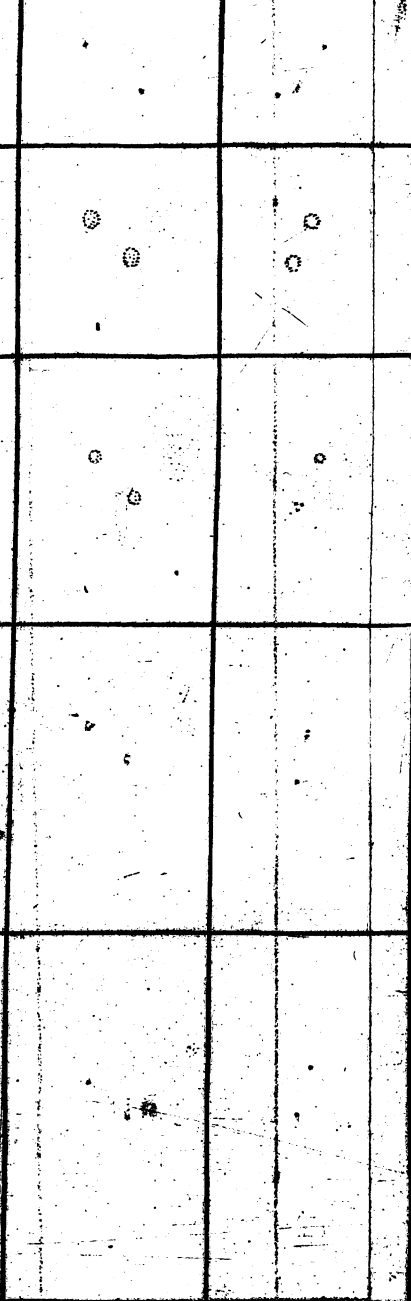
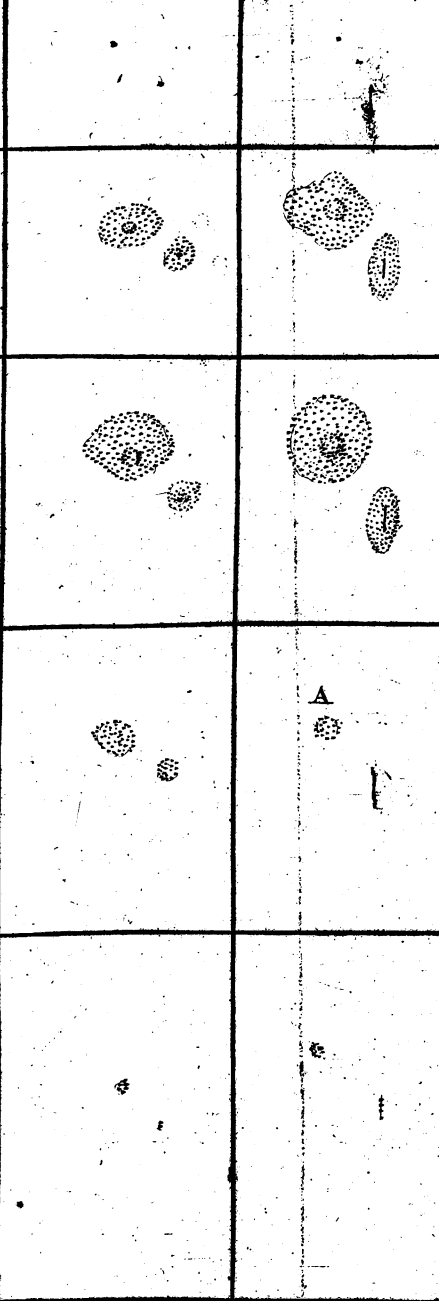
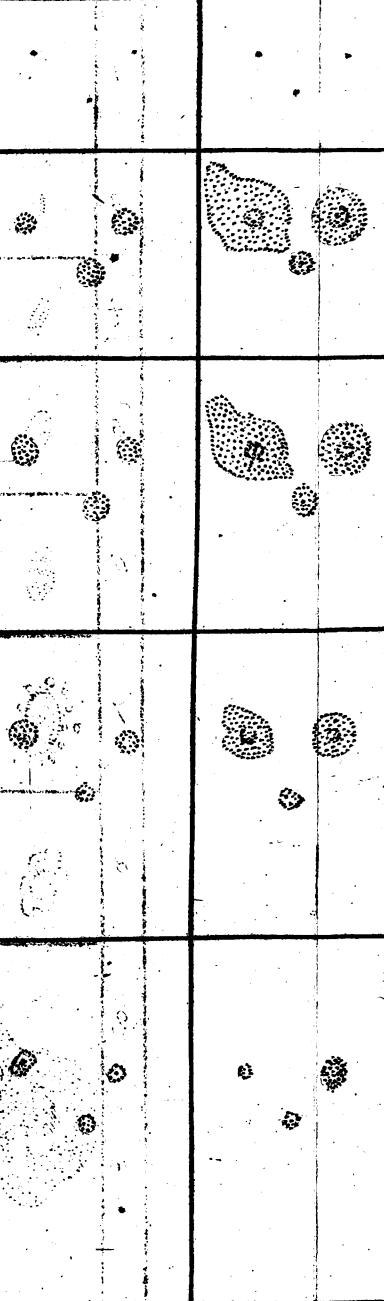
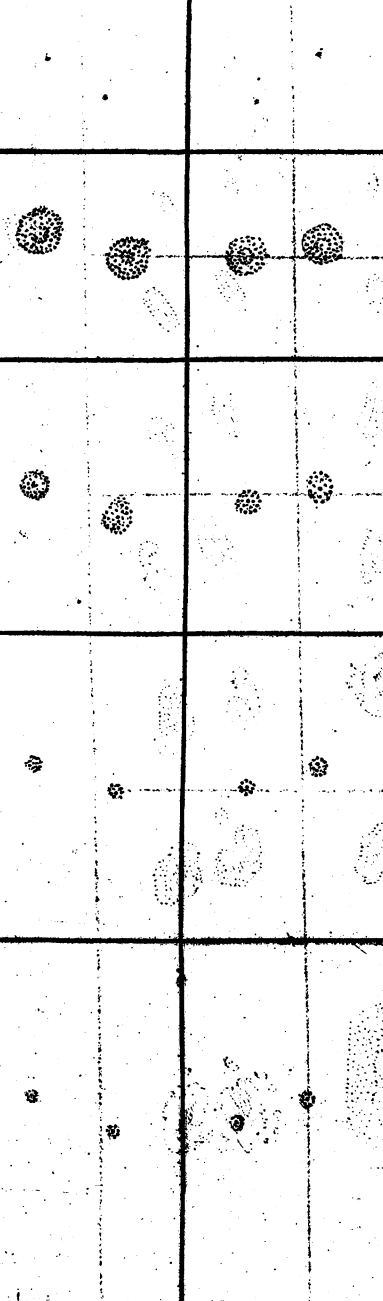
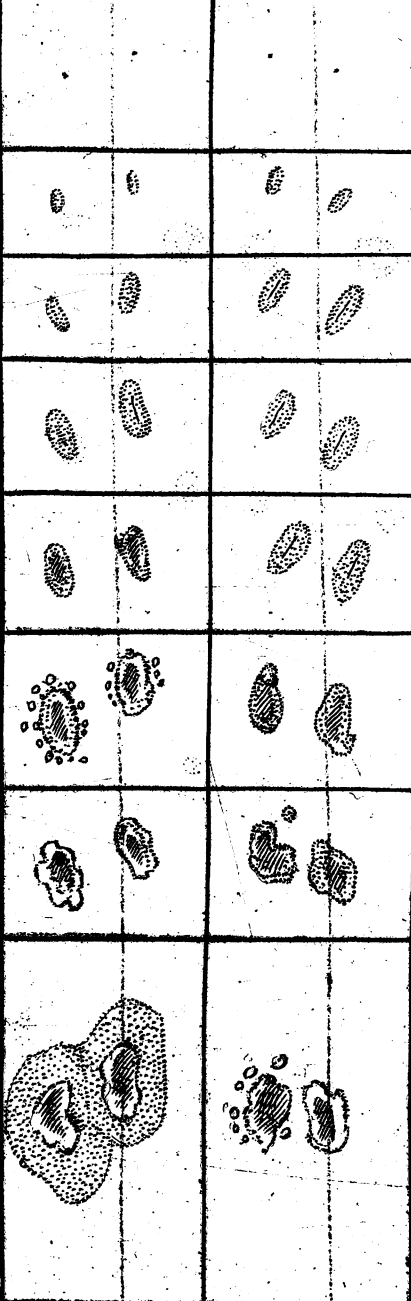
Rechter. I Slinker.

Rechter. K Slinker.

Rechter. L Slinker.

Rechter. M Slinker.

Rechter. N Slinker.

Poljes.

60 erd meer.

5 in gevat

